

Arkiv är ju till för att användas!

En studie av arkivpedagogik med fokus på materialitet, översättning och förmedling

Claire Lyons

Examensarbete (30 högskolepoäng) i arkivvetenskap för
masterexamen inom ABM-mastersprogrammet vid Lunds
universitet.

Handledare: Karin Gustavsson

År: 2024

LUNDS
UNIVERSITET

Title

Archives are meant to be used! - a study of archival pedagogy focusing on materiality, translation, and intermediation.

Abstract

This thesis is about materiality in archival pedagogy. More specifically, it is about how the archival educator composes educational material from the sources stored in the archives. The study focuses on the different ways and methods used by archival educators to translate the sources, making them comprehensible and interesting to a wider audience. The empirical data has been gathered using three individual interviews with archival educators, within both municipal and organizational archives in the south of Sweden. The thesis also includes a closer look at the archive's educational material, with the sole purpose of emphasizing the use of different kinds of materials and sources, as well as to draw attention to the creativity required to create and convey educational materials.

To understand how the practice of translation is carried out, the thesis highlights the social relations within the process. By using theoretical concepts such as *translation*, *social* and *actor-network* from Actor-network theory and the philosopher John Dewey's theories on education and pedagogy, the thesis shows the development of educational material, highlighting how different materials collaborate and how human actors contribute, thus elevating archival sources into a comprehensive presentation of historical, social, or cultural material. Furthermore, the thesis shows that the selection process of archival sources for educational material is often based on personal preferences. This, however, does not exclude the source as an important actor since the end result depends on what has been deposited in the archives.

In conclusion, this thesis demonstrates that elements such as collaboration between archival institutions, an integral understanding of the materials in the archival deposits, as well as upholding good communication with the user, are all important factors in creating and mediating educational material.

Keywords: actor-network theory, archival pedagogy, communication, education, history, intermediation, materiality, memory, translation

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING	5
1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	6
1.2 PUBLIK VERKSAMHET OCH ARKIVPEDAGOGIK.....	7
1.3 DISPOSITION	9
2 TIDIGARE FORSKNING	10
2.1 MED FOKUS PÅ MATERIALITET	11
2.2 MED FOKUS PÅ KOMMUNIKATION	14
2.3 MED FOKUS PÅ BILDNINGSMETODER	15
3 TEORETISKT PERSPEKTIV	17
3.1 AKTÖR-NÄTVERKSTEORI	17
3.1.1 Materiell-semiotik.....	17
3.1.2 Begreppslista.....	18
3.2 PEDAGOGIK OCH ERFARENHET	19
4 METOD	21
4.1 INTERVJU	21
4.1.1 Genomförande.....	21
4.1.2 Intervjuguide	23
4.2 MATERIALANALYS	23
4.2.1 Genomförande.....	24
4.2.2 Fältfotografering.....	24
4.3 REFLEKTION	25
4.4 ETISKA ÖVERVÄGANDEN	26
5 PÅ BESÖK I ARKIVEN	27
5.1 ARKIV 1.....	27
5.1.1 Arkivets pedagogiska material.....	28
5.2 ARKIV 2.....	30
5.2.1 Arkivets pedagogiska material.....	32
5.3 ARKIV 3.....	34
5.3.1 Arkivets pedagogiska material.....	34

5.4 DEN PEDAGOGISKA KOPIANS MATERIALITET	37
5.4.1 En ömsesidigt relation	40
5.5 DET DIGITALA MATERIALETS BETYDELSE.....	41
6 ARKIVPEDAGOGISKA FÖRMEDLINGSMETODER.....	43
6.1 EN HISTORISK KONTEXT	44
6.1.1 Kopior eller original.....	47
6.2 MILJÖNS BETYDELSE.....	49
6.3 MINNETS BETYDELSE	52
7 FORMBARA MÖTEN.....	55
7.1 KOMMUNIKATION OCH ÅTERKOPPLING.....	55
7.2 SAMVERKAN MELLAN VERKSAMHETER	58
8 SAMMANFATTANDE DISKUSSION	62
8.1 VIDARE FORSKNING	64
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	66
LITTERATUR	66
INTERNET.....	69
TRYCKTA KÄLLOR.....	69
INTERVJUER.....	69
BILAGOR.....	69
INTERVJUGUIDE	69
BILDER.....	71

1 Inledning

Arkiv är ju till för att användas. Det är inte till för att man ska lämna in och aldrig titta på det igen. Utan det är ju till för att användas!

Intervju 26-03-24

I samband med en praktik på ett stadsarkiv arbetade jag med att samla ihop källor till ett samarbetsprojekt mellan arkivet och stadens konstmuseum. Instruktionerna var vaga och konkreta på samma gång eftersom projektet fortfarande låg på skissbordet. Uppgiften gick ut på att koppla ett konstverk till en kontext ur stadens historia med hjälp av arkivkällor. Det kunde vara en händelse, ett fenomen, en livshistoria eller en yrkesgrupp. Poängen var att uppmärksamma arkivets betydelse för bevarandet och förmedlingen av kunskap och kultur.

Under arbetets gång blev det tydligt hur konstverket jag utgick ifrån och källan jag arbetade med blev aktörer i sin egen rätt under arbetsprocessen. Det var ständig dialog mellan tre aktörer; konstverket, arkivhandlingen och jag själv. Frågorna som ställdes ledde till att materialet förändrades, där en källa ersatte en annan, vilket gjorde att arbetsmaterialet var i ständig rörelse. Nästa steg var att sätta materialet i ett sammanhang för att göra det begripligt, och det är här arkivpedagogen äntrar scenen.

I utredningen *Arkiv för alla* kan man läsa att ”tillgången till arkiv och arkivmaterial är av stor betydelse från demokratiska utgångspunkter och medför också delaktighet i och engagemang för kulturarvet” (SOU 2002:78/166). I arkivutredningen *Härifrån till evigheten* återkommer idén om delaktighet och nu är det arkiven själva som lyfter behovet; ”Man talar om en demokratisering av arkiven med en ökad delaktighet. Arkivarien beskrivs i termer som mentor, coach och guide ute i samhället” (SOU 2019:58/172). Tillgänglighet till landets alla kulturarvsinstitutioner tas upp av författaren Sven Lindqvist i boken *Gräv där du står* (1978). Lindqvist ger en målande beskrivning av arkivens betydelse och dess tillgång till berättelser och små ögonblick i historien; ”Det papper som du håller i handen är samma papper som Nyström höll i handen när han just fått det. Dina ögon ser detsamma som hans såg. Du är där”

(1978:54). Här sätter han fingret på det mest väsentliga i arkivpedagogens arbete, att ge liv åt källorna.

Jag valde att inleda med ett citat från en intervju jag genomfört. Det markerar tydligt det moderna arkivet och visar hur arkivverksamheten gått från ett bevarandefokus till förmedlande verksamhet. Kulturpolitiken under 1960- och 1970-talen präglades av en vilja att demokratisera tillgången av vårt gemensamma kulturarv. Det är en inställning som kom att påverka de svenska kulturarvsinstitutionerna, inte minst utvecklingen av förmedling och tillhandahållande inom arkiven, även om den utvecklingen blev en långsam process. Att fler målgrupper än akademiska forskare besöker arkivet innebär nya förväntningar på förmedling och tillgängliggörande. Arkivarien Eva Tegnhed (2018:148) menar att arkivens förändrade uppdrag från historisk väktare till publik institution, speglas i hur arkivets material förvaltas och synliggörs.

Inom den pedagogiska verksamheten är materialet högst relevant och hur arkivpedagogen arbetar med materialet påverkar hur arkivet och dess handlingar synliggörs i användarens ögon. När jag tänker tillbaka på min praktikperiod dyker flera frågor upp: Är källan alltid lika mycket medskapare under den pedagogiska arbetsprocessen? Vad händer med materialet när det tas ur sin ursprungliga kontext och sätts i en annan? Från historisk kvarleva till pedagogisk kopia – berikas materialet eller försvinner något?

Jag anser att det finns ett behov av att förstå *hur* arkivpedagogiken fungerar i praktiken, för att kunna se användningspotentialen i arkivkällorna och därmed lyfta fram en verksamhet som är kreativ, dynamisk och betydelsefull. För om arkiven ska synas så måste de användas!

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att synliggöra och skapa kunskap om hur en arkivhandling blir ett pedagogiskt arbetsmaterial inom arkivets publika verksamhet. Att fokusera på *hur* arkivbeståndet används av arkivarien med hänsyn till materialitet och aktörskap, belyser uppsatsens frågeställning om hur materialistiska, historiska och sociala aspekter används, dels i framställningen av ett pedagogiskt material och dels under presentationen av ett det. Till min hjälp använder jag ett urval av metodologiska

begrepp utifrån den posthumanistiska teoribildningen aktör- och nätverksteori (ANT), kompletterat med pedagogisk filosofi.

Uppsatsen ämnar bidra till en ökad förståelse för hur arkivarien kan använda arkivhandlingar i den publika verksamheten och utveckla förmedlingsarbetet, det vill säga hur mötet med arkivmaterial blir en stund av underhållning och kunskapsförmedling.

Följande frågeställning består av en sammanfattande huvudfråga samt tre vägledande underfrågor:

- Hur skapas ett pedagogiskt material till den publika verksamheten?
  - *På vilket sätt spelar urval av källor och materialitet roll under skapandeprocessen?*
  - *Vilka pedagogiska metoder och strategier används under skapandeprocessen?*
  - *I vilken mån formas det pedagogiska materialet i mötet med användaren?*

1.2 Publik verksamhet och arkivpedagogik

De flesta arkiv bedriver idag någon form av publik verksamhet, om än i varierad grad. Enligt utredningen *Härifrån till evigheten* (SOU 2019:58/163) har ett ökat digitalt användande lett till att färre besöker arkivens läsesalar och arkiven behöver därmed hitta nya sätt att locka till sig besökare. Detta, i kombination med tydligare politiska krav samt samhällets växande förväntningar på tillgänglighet och representation, har börjat få arkiven att se över sin publika verksamhet och hur den kan utvecklas för att möta medborgarnas nya behov (Sjögren Zipsane 2016:24).

Historiskt sett har arkivens funktion i samhället varierat ganska kraftigt över tid. Den kanadensiske arkivarien Terry Cook har kartlagt denna utveckling genom fyra skiftande arkivparadigm, som format arkivarien från passiv väktare till aktiv förmedlare (2012:25). Cook kallar dessa paradigm: *Evidence (pre-modern archiving)*, *Memory (modern archiving)*, *Identity (post-modern archiving)* och *Community (participatory archiving)* (2012). Vart och ett av dessa fyra paradigm representerar arkivariens förändrade roll från förmodern tid till nutid, och alla paradigmerna visar hur arkiven

tvingats att anpassa sig efter sin tids utmaningar och möjligheter. För dagens arkivarier ligger utmaningen i att navigera genom den enorma mängd fysiskt och digitalt material som produceras i allt snabbare takt och i allt större mängd (2016:26). Enligt Cook (2012:113) blir lösningen för arkiven att göra sig synliga och delta i sammanhang och gemenskaper utanför den egna verksamheten. Att samverka med andra kulturarvsinstitutioner och lyssna på användarnas feedback, menar Sjögren Zipsane (2016:26–27), har bidragit till ett vidgat deltagande i arkivens publika verksamhet och gjort arkiverandet till en allt mer gemensam process.

För att återkoppla till betänkandet *Häriifrån till evigheten* så har kraven på den publika verksamheten bidragit till att arkiven intresserat sig mer för arkivpedagogisk verksamhet (SOU 2019:58).

Arkivpedagogik är ett område inom arkivverksamheten där man på ett metodiskt sätt arbetar med att möjliggöra lärande om och genom arkiv. På ett aktivt sätt kommuniceras arkivens syfte, funktion och innehåll. Genom t ex visningar, föreläsningar, kurser, workshops, och diskussionsforum inspireras besökaren att använda arkivmaterial.

Arkivpedagogiskt forum 2024

Arkivpedagogen arbetar i allmänhet med olika former av förmedling och tillgängliggörande inom arkivets publika verksamhet. En arkivpedagog ska främst vara en resurs för skolverksamheter och en länk mellan läraren och arkivet (Skånes Arkivförbund 2009:11). Det är arkivpedagogen som ansvarar för att skapa det pedagogiska material som används i verksamheten och ser till att källorna förmedlas på ett begripligt sätt till mottagaren. ”Arkivpedagogen utgår från målgruppen och knyter genom pedagogiska urval samman olika informationskällor för att tydliggöra sambandet mellan dåtid, nutid och framtid” (Arkivpedagogiskt forum 2024). En sådan informationskälla kan vara en föreläsning, magasinvisning, workshop eller ett fysiskt läromedel i form av en arkivväska. Just arkivväskan har blivit starkt förknippad med arkivpedagogik. En arkivväska eller minneslåda är ett fysiskt arbetsmaterial ofta i form av en mapp eller låda som dekorerats utifrån ett valt tema och innehåller ett urval av olika uppkopierade källor från arkivet. Väskan möjliggör för eleven att själv ta del av källorna på ett konkret och aktivt sätt, även om det rör sig om pedagogiska kopior. Idén med väskan var att stärka kontakten med skolan och se till utvecklingen av barnets kunskapsutveckling och färdigheter (2004c:95). Ett ökat digitalt användande har

resulterat i att allt fler digitala arkivväskor numera erbjuds av arkiven, vilket underlättar för skolor och verksamheter som på grund av tidsbrist eller geografiska och ekonomiska hinder inte kan ta del av den fysiska förlagan på plats (Tegneth 2018:165).

Arkivpedagogiken har inte enbart riktat sig mot skolan utan har även arbetat fram material för daglediga och pensionärer. Här har föreläsningar, besök inom äldreården och skapandet av minneslådor hjälpt till att inte bara sprida lokalhistoria, utan också berikat arkiven med nya perspektiv och berättelser. Utifrån övertygelsen om att arkivpedagogisk verksamhet bidrar till att stimulera människors nyfikenhet (2009:14), menar man att fältet inte utesluter någon målgrupp utan bidrar med nya sätt att inkludera människor.

Viss kritik har dock riktats mot användandet av arkivpedagogik i den publika verksamheten, och då oftast från arkivarierna själva. Enligt Sjögren Zipsane (2016:29) har en del arkivverksamheter vänt sig emot publik verksamhet överlag i rädsla för att deras identitet som arkivarier hotas när det traditionella arkivarbetet skiftar fokus från bevaring av original till bruket av kopior för skolelever. Detta rimmar väl med kritiken om att arkivpedagogen förenklar bilden av arkivforskningen då man av tidsskäl tvingas arbeta med enstaka källor i arkivundervisningen (2009:13). Mycket av kritiken grundar sig i en missuppfattning om vad arkivpedagogik är och vad den publika verksamheten gör för arkivet i stort.

I det här kapitlet har jag gett läsaren en uppfattning om varför arkiv idag valt att satsa på publik verksamhet, och samtidigt visa vad arkivpedagogik bidragit med i syfte att utveckla den. Uppsatsens poäng är inte att undersöka varken den publika verksamhetens eller arkivpedagogikens intention, men det är ändå relevant i förhållande till uppsatsens kontext att ge en bild av verksamhetsområdet och varför det behövs.

1.3 Disposition

Uppsatsen är indelad i åtta kapitel. Första kapitlet *Inledning* har för avsikt att introducera läsaren för uppsatsens ämne och det arkivpedagogiska fältet, samt presentera uppsatsens syfte och frågeställning. I andra kapitlet *Tidigare forskning* ges läsaren en bredare bild av det aktuella forskningsfältet. Det tredje kapitlet *Teoretiskt*

Perspektiv ger en sammanfattning av uppsatsens teoretiska ramverk som är aktör-nätverksteori kombinerat med pedagogisk teori. Kapitel 4 *Metod* redovisar vilka metodval som gjorts, samt vilka etiska överväganden som vidtagits i samband med insamlingen och bearbetningen av materialet. I kapitel 5 *På besök i arkiven* ges en kort introduktion av den publika verksamheten som bedrivs vid tre arkivinstitutioner, som jag besökt i samband med uppsatsens genomförande. Här redovisas även ett urval av arkivens pedagogiska kopior och läromedel. Kapitlet visar hur arkivpedagogen förhåller sig till arkivets materiella resurser och hur det uttrycker sig i skapandet av pedagogiska kopior.

Kapitel 6 *Arkivpedagogiska förmedlingsmetoder* visar tre exempel på hur pedagogens arbetsmetoder i relation till materialet gynnar olika former av förmedling. Kapitel 7 *Formbara möten* belyser samspelet mellan aktörerna, det vill säga hur materialet formas i mötet mellan arkivpedagogen och användaren. I kapitel 8 *Sammanfattande diskussion* besvaras uppsatsens syfte och frågeställning. Därefter ges en kort presentation av framtida forskningsförslag.

2 Tidigare forskning

Kapitlet presenterar ett urval från den tidigare forskningen av arkivpedagogik och materialkunskap. Upplägget speglar analyskapitlets tematik och berör således materialitet, bildningsmetoder och kommunikation. Detta ger läsaren en indikation på hur tidigare forskning kommer att användas i relation till den här uppsatsens empiriska material.

Det bör nämnas att bristen på litteratur inom fältet har lett till att jag utgått mycket från vad tidigare mastersstudenter i arkivvetenskap undersökt. Baserat på publicerade masteruppsatser har arkivpedagogik som uppsatsämne blivit alltmer intressant och viktigt att undersöka de senaste åren. Möjligtvis beror detta på att arkiven idag arbetar mer aktivt med förmedling och tillgänglighet. Dock är ämnet till stor del fortfarande outforskat bland såväl arkivarier som arkivstudenter. Jag har därför valt att ta med tidigare forskning rörande materialitet och förmedling av kulturarv från närliggande vetenskapliga fält så som historia, etnologi och museologi.

Inledningsvis bör tre standardverk nämnas, som alla är klassiker inom svensk arkivpedagogisk forskning. De återkommer i flera av de masteruppsatser som presenteras i kapitlet; *Krumelurer i arkiven – en pedagogisk resurs* från 2007 av arkivpedagogen Karin Sjöberg, *Historia på riktigt! – arkivpedagogik i arkiven* från 2004 av arkivarierna Eva Sjögren och Catarina Lundström, samt *Slutrapport: Nationellt uppdrag inom arkivpedagogik* från 2009, utgiven av Skånes Arkivförbund.

Krumelurer i arkiven är ett bra exempel på arkivpedagogens kreativitet i historieberättandet och i användningen av arkivkällor för undervisning och kunskapsspridning. Sjöbergs sätt att använda arkivmaterialet utifrån barnets perspektiv vittnar om kreativiteten i arkivpedagogens arbetssätt. Hennes exempel visar hur en pedagog *översätter* sitt material och sätter in det i ett sammanhang för att göra det begripligt. Det är ett fokus som återkommer i den här uppsatsen.

Historia på riktigt! har under åren blivit en ovärderlig guide för arkivstudenter som steg för steg vill förstå hur arkivpedagogik går till och är den boken som citerats allra mest bland masteruppsatserna i arkivpedagogik. Boken skrevs för 20 år sedan men är lika aktuell idag och har bidragit med kontext och vägledning i den här uppsatsen.

Slutrapport: Nationellt uppdrag inom arkivpedagogik 2006–2008, gjordes på uppdrag av Skånes arkivförbund med särskilt bidrag från arkivarien Anna Ketola och arkivpedagogen Karin Sjöberg. Rapporten har varit en stor inspirationskälla för den här uppsatsens utformning och ger ett flertal exempel på hur arkivpedagogik kan appliceras på mer än bara ett område.

Alla ovanstående utgåvor har hjälpt mig att förstå hur informanterna, som medverkat i den här uppsatsen, har beskrivit sina arbetsmetoder och sitt förhållande till det praktiska arbetet.

2.1 Med fokus på materialitet

Etnologen Eva Silvén diskuterar materialitet och bruket av museiföremål som medel för historieberättande. Hennes text *Möjliga berättelsers materialiserade minnen* från boken *Föremål för forskning* (2005) har inspirerat den här uppsatsens materialanalys där jag undersöker ett urval av olika pedagogiska kopior som fungerar på ett liknande sätt inom arkivpedagogiken. Som hon själv beskriver skapas museernas material i en

social och tidsbunden kontext, vilket gör museerna till viktiga aktörer för historia, minne och glömska (2005:144).

Silvén tar upp tre museiföremål som exempel: en mugg, en peruk och en väckarklocka. Alla föremålen blir utgångspunkten för personliga erfarenheter, som i sin tur möjliggör för djupare historiska återgivningar kring sjukdom, världskrig och övergrepp. Vad Silvéns text belyser liknar arkivpedagogens arbetsprocess där en källa som till en början representerar en individuell upplevelse eller erfarenhet även säger något om den historiska kontext den skapats i (2005:148). Flera arkivväskor innehåller just sådana personliga erfarenheter som bidrar till väskans historieberättande.

Maria Holm gör en jämförande studie av museipedagogik och arkivpedagogik i den arkivvetenskapliga masteruppsatsen *Pedagogik för att levandegöra historia – en jämförelse av musei- och arkivpedagogik med hänsyn till historieförmedling* från 2011. Med hjälp av historiedidaktik och begreppen historiemedvetande och identitet, vill Holm förstå hur man arbetar pedagogiskt inom arkivet jämfört med museet. En intressant iakttagelse Holm lyfter fram är hur tillgång och användning av material skiljer sig mellan institutionerna. Till skillnad från museet är arkivet mer bundet till ett visuellt begränsat material, det vill säga att pedagogen kan bara använda sig av det källan berättar (2011:30). För att temat man vill förmedla ska växa behövs fler källor och som kan komplettera. Holms undersökning tar upp begränsningarna som kommer med arkivkällor men begränsar samtidigt sig själv i att bortse från exempelvis lokalens potential som aktör i förmedlingen. Det ger mig en god uppfattning om vad den här uppsatsens teoretiska perspektiv kan bidra med, det vill säga att gå ett steg längre i undersökningen av materialitet och inte riskera att en aktör marginaliseras.

Ett internationellt perspektiv ger doktoranden i engelska Leah Van Dyk, vars forskning inkluderar miljöhumaniora samt studier av praktisk pedagogik. I sin artikel *Access and public-facing pedagogy in digital archival production* från 2018, undersöker hon fördelarna med bruket av arkivpedagogiska metoder och tillgängliggörande i digitala arkivmiljöer. Van Dyk menar att satsningar på digitala arkiv bidrar till ett större engagemang och intresse för arkivkällor och dess potential, inte minst inom skolundervisningen. Studien tar upp exempel på hur arkivpedagogik levandegör källorna genom att sätta in dem i olika kontexter och narrativ, vilket förändrar bilden av arkivets position från låst till rörlig.

Arkivpedagogikens närvaro i förmedling och tillgängliggörandet av arkivkällor, menar van Dyk, resulterar även i att verksamhetsområdet blir en aning tudelat då källorna både förvaras och tillgängliggörs (2018:41); "Intiving both preservation and creation, material and digital, verb and noun to coexist in the entangled notion of what we have come to know as the "archive"" (2018:41). Dualismen hjälper till att levandegöra arkivmaterialet, men jag anser också att den ger upphov till viss problematik kring bevarandet av det. Van Dyk sätter nämligen fingret på något som många av mina informanter hade delade åsikter kring, nämligen bruket av original och kopior i arkivundervisningen. Å ena sidan vill man visa upp arkivets skatter, å andra sidan inte riskera att källan tar skada av upprepat bruk.

Materialitetsforskningen har sedan länge varit starkt förknippad med studier av museiföremål, dock är arkivens textbaserade bestånd lika användbart att "öva sitt materiella medvetande" med. Arkivens materialitet är inte i fokus för etnologen Eva Fägerborgs text *Tumme med tingen – i fält* från 1992, men hennes resonemang kring vad materialitet är och hur människors erfarenhet påverkar tingens betydelse och den sociala kontexten speglar stora delar av arkivpedagogerna arbete. Fägerborgs text belyser det etnologiska fältarbetets betydelse för att synliggöra människors erfarenhet och relation till tingen runt omkring, det är detta som möjliggör för museer att med hjälp av tingen förmedla ett narrativ. I sin text lyfter hon fram betydelsen av göra visuella beskrivningar för att vagga in betraktaren i en känsla av "att vara där". Autenticitet, menar hon ger en känsla av närvaro till det man betraktar, vilket är ett återkommande grepp i återgivning av arkivkällor och skapandet av pedagogiska kopior. Arkivväskan kan ses som ett exempel på detta.

Fägerborgs sätt att beskriva hur användningen av minnesanteckningar utifrån olika perspektiv beskriver ett och samma skeende, speglar i stora drag det arkivpedagogen gör med källor. "Ingen skildring kan sägas vara mer rättvis än någon annan", menar Fägerborg (1992:76), en åsikt kring samspelet mellan människa och det materiella som går hand i hand med den här uppsatsens teoretiska ramverk. Dock blir det viktigt att poängtera att även om Fägerborgs inställning till fältarbetets synliggörande av relationer hintar till ANT, så är det den mänskliga agensen som får betydelse i texten.

Ytterligare ett museiexempel på användningen av kulturarv och historia tas upp i etnologen Stefan Bomans text *Besökarna och museendet av historien* i antologin

Museer och kulturarv (1997). Intresset för historisk autenticitet i förmedlingen av museiföremål samt hur lokalhistoria gör det lättare för användaren att identifiera sig med materialet, vilket underlättar förmedlingen, är två tydliga teman som arkivpedagogerna arbetar med i förmedlingen av källor.

Både Boman (1997) och Silvén (2005) tar upp museipedagogiska element som jag anser återkommer i arkivpedagogernas beskrivningar av sitt arbete. Båda texterna förtydligar det faktum att när det kommer till förmedling av kulturarv så finns det en tydlig och stark koppling mellan museet och arkivet.

2.2 Med fokus på kommunikation

Arkivpedagogikens relation till skolan undersöks i masteruppsatsen *Det långa klivet till arkivet? En undersökning av arkivpedagogikens möjligheter som läranderesurs i skolan* från 2018. Här lyfter Jennie Holmberg och Niklas Madell fram den kommunikation som uppstår mellan läraren och arkivpedagogen i samband med att skolan involverar arkivstudier i sin undervisning. Holmberg och Madell studerar vilken effekt arkivpedagogik har på undervisningen i skolan genom att intervjua både arkivpedagoger och lärare. Resultatet av deras undersökning visar att det finns ett tydligt glapp mellan skolan och arkivet, och att det hänger på läraren att ett samarbete kommer igång. Denna ensidiga kommunikation gör att bara lärare med vetskapen om arkiven utnyttjar verksamheten som resurs för undervisning. Kommunikationen mellan lärare och arkivpedagoger anser jag, synliggörs i produktionen av arkivpedagogiskt material. Informanterna jag talade med värderade lärarens och elevens feedback och inkorporerade deras synpunkter i forandet av den pedagogiska kopian. Återkopplingen lyfter Holmberg och Madell upp som något positivt för arkivet, men poängterar att arkiv idag inte marknadsför sina pedagogiska resurser tillräckligt för att locka fler skolor.

Karin Lundbäcks masteruppsats från 2012 *Arkiv för vem? – en undersökning om arkivpedagogik och tillgängliggörande* undersöker arkivets roll i samhället med fokus på arkivpedagogik, och hur verksamhetsområdet bidragit till uppfattning om arkivets ställning som kulturarvsinstitution. Studien jämför hur arkivpedagogiken präglar förmedlingen inom olika arkivverksamheter som kommunarkiv, folkrörelsearkiv,

föreningsarkiv och stadsarkiv. Lundbäck tar upp flera exempel på hur arkivpedagogiken möjliggör tillgänglighet och beskriver hur förmedlingen går till, även ur ett praktiskt perspektiv. Lundbäck fokuserar på arkivpedagogikens metoder rent generellt och vad som händer med arkivets roll när man implementerar arkivpedagogik, medan den här uppsatsen kommer att rikta större fokus på materialitetens betydelse och samspel i produktionen.

2.3 Med fokus på bildningsmetoder

Lundbäcks masteruppsats (2012) visar att det finns ett intresse för vidare studier i hur arkivpedagogiken används i förmedlingsverksamheten, dock påpekar Petra Mansfield i masteruppsatsen *Arkivens dag: En bildande erfarenhet eller marknadsföring?* från 2014, att utbudet av studier i arkivpedagogik är något begränsad. I sin undersökning använder Mansfield sig bland annat av filosofen John Deweys begrepp *erfarenhet* (2014:12) för att resonera kring hur Arkivens dag påverkar användaren, med hänsyn till bildning och förmedling. Mansfields uppsats är ett exempel på hur Deweys bildningsfilosofi kan tolkas i en arkivpedagogisk kontext, även om fokuset ligger på ett enskilt inslag i arkivets förmedlingsverksamhet. Mansfield utmanar Dewey och visar att användarens passiva deltagande ändå ger en viss form av bildande erfarenhet även om interaktionen mellan användaren och det som sker inte kräver inläring genom praktik (2014:51).

Likt Holmberg och Madell (2018) anser den amerikanske arkivarien Helen Tibbo (2002) att vikten av användarvänlighet är av prioritet om arkivet vill fortsätta vara en bildande resurs. I artikeln *Learning to love our users: A challenge to the profession and a model for practice* (2002) uppmanas arkivarier att lära känna sina användares behov och önskemål för att kunna säkerställa en tillfredsställande förmedling av arkivmaterialet.

Tibbo (2002) föreslår att arkiven genomför användarstudier för att förstå vilka behov och önskemål som finns hos arkivbesökarna. Besökarna menar hon, vet inte alltid vad ett arkiv är, hur man betar sig eller vad man kan förvänta sig vid ett besök. Många arkivarier anser också att användarfokuset tar värdefull tid från bevaringsarbetet. Utformningen av olika söktjänster är inte heller alltid anpassade utifrån besökarens

sökbeteende, det vill säga sökningen begränsas när användaren inte vet hur man betar sig i en arkivmiljö eller talar ”arkivariens språk” (2002:19). Problematiken kring digitala kunskapskrav på användaren är något som även Lundbäck (2012) noterade i sin masteruppsats och visar hur digital tillgänglighet utifrån arkivariens perspektiv fortfarande är en utmaning för många arkivinstitutioner.

Genom att engagera sig i besökarnas användarupplevelser och acceptera det faktum att anpassad tillgänglighet gynnar verksamheten, menar Tibbo (2002) kan leda till ökad synlighet, förståelse och användning av arkivverksamheterna. Arkivpedagogerna som jag träffat berättar att man söker feedback i nytt läromedel, och att kommunikationen mellan pedagogen och användaren hjälper till att forma och utveckla dom pedagogiska kopiorna. Mottagaren blir en aktör som utmanar arkivpedagogens översättning av källorna, och därav uppstår ett samspel mellan dem. Kommunikation inför, under och efter framställningen av ett arkivpedagogiskt material är, enligt mig, en viktig aspekt av pedagogens skapandeprocess och förmedlingsarbete. Fokus på materialet och mottagaren bör alltid få lika stort värde under framställningen.

Historiken Kenneth Awebros definition av arkivpedagogik i texten *Arkivpedagogik - med ett mångkulturellt perspektiv* från 2004, lägger stor vikt vid synlighet och tillgänglighet. Dels i relation till arkivens egen marknadsföring, dels för att synliggöra olika former av kulturellt uttryck. Genom att *översätta* källorna, inte bara innehållet utan även källans materialitet, anser Awebro att man därmed ökar tillgänglighetsgraden. Som exempel lägger han fram arkivpedagogiska kopior i form av broschyrer på andra språk än svenska och blindskrift, samt konvertering av äldre dokument till ljudfiler. Det är viktigt, menar han, att den arkivpedagogiska undervisningen inte bara fokuserar på kunskapsspridning utan även inkludering och attitydförändringar. Fokuset på materialitet och översättning öppnar upp för frågor om representation i arkiven, och att människor med utländsk bakgrund inte sökte sig till arkiven. Ett försök att motverka negativa föreställningar gjordes genom att låta besökarna fylla i en blankett med önskemål och förslag på information som intresserade dem. Precis som i Tibbos artikel (2002), visar sig användarens bidrag och feedback vara gynnsamt för verksamhetens förmedlingsarbete.

3 Teoretiskt perspektiv

För att besvara uppsatsens syfte kommer det insamlade materialet att bearbetas med hjälp av en vägledande begreppsapparat hämtad ur Aktör-nätverksteori (ANT) med fokus på begreppet *översättning*, samt filosofen John Deweys forskning kring pedagogiskt lärande och erfارande.

3.1 Aktör-nätverksteori

Uppsatsen grundar sig i en posthumanistisk teoribildning kallad Aktör-nätverksteori, förkortad ANT. Enligt ANT kan en aktör vara både mänsklig och icke-mänsklig, vilket exkluderar idén om mänsklig exceptionalism. Problematiken i att endast fokusera på människan som mål och medel för utvecklingen, gör att man bortser från i princip all tidigare forskning där människans överhöghet motbevisats gång på gång, samt att viktiga bidrag från andra arter och ting exkluderas från narrativet (2012:209). Detta synliggörande av alla aktörer oavsett ursprung gör ANT till ett utmärkt analytiskt redskap för studier kring framställningen av pedagogiska kopior, där ett ständigt samspel sker mellan arkivpedagogen, källan och sedermera mottagaren.

3.1.1 Materiell-semiotik

ANT beskrivs av vissa forskare som materiell-semiotik, eftersom betoningen på det materiella medskapandet får ett stort fokus, att *alla* aktörer samspelar och länkar ihop det materiella och diskursiva (2012:33). Det viktiga är att inte hierarkisera eller skapa motsättningar mellan aktörerna, att forskaren analyserar alla aktörer och inte bara den mänskliga handlingsförmågan (2012:38).

Ett typexempel är en av ANT:s grundgestalter sociologen Michel Callons, vars ontologiska studie visar hur samspelet mellan musslorna i St. Brieucbukten med franska forskare resulterade i en ny strategi för att bevara musselbeståndet. Följden blev vad Callon kallar en domesticeringsprocess av alla inblandade aktörer; musslor, forskare och fiskare, detta då alla inblandade aktörer tvingades anpassa sin verksamhet efter mussellarvernas behov (Callon 2012:157). ”Fishermen , scallops, and scientists are all being domesticated in a process of translation that relates, defines, and orders objects, humans and otherwise” (Law 2009:145). Denna kedja av sociala relationer skapar

således ett nätverk av översättningar och beroenden som i sin tur avgör musselbeståndets framtid. Vad som är viktigt att poängtera är kedjans beroende av att alla aktörer inom nätverket uppfyller sin del (Feldman & Pentland 2005:93). Om en aktör modifierar eller bryter kedjan ändras eller fallerar hela nätverket.

Begreppet materiell-semiotik innebär alltså att man studerar det performativa hos materialet, hur ett socio-materiellt sammanhang uppstår genom att spåra relationer mellan materialitet och mening (Åsberg et al 2012:33). Termen myntades av vetenskapsteoretikern Donna Haraway, och ingår i hennes feministiska teori om cyborg-figuren. Här dekonstruerar hon uppdelningen av det biologiska och sociala. Att ”subjektivitet blir till genom både det samtidigt materiellt-kroppsliga och det diskursiva-semiotiska (2012:204).

En annan nyckelfigur inom materiell-semiotik är sociologen John Law vars hållning till ANT och materiell-semiotik, belyser *vilka* relationer och kopplingar som upprättas (2012:33).

3.1.2 Begreppslista

Callon utvecklade och introducerade två centrala och relevanta begrepp för den här uppsatsen: *aktör-nätverk* och *översättning* (Lee 2012:146). Tillsammans med ANT:s tolkning av begreppen *social* samt *mänskliga- och icke-mänskliga aktörer* blir det möjligt att synliggöra relationer som ger upphov till kommunikation, och belysa aktörernas agens.

Aktörer (mänsklig och icke-mänsklig): En aktör är en medlare som *agerar*, det vill säga som för vidare information utbyter, upprätthåller eller ersätter olika former av erfarenheter, historier, identiteter och relationer inom ett specifikt fält eller nätverk (Callon 1991:140). ANT är inte intresserade av att fråga *varför* aktörer gör något. Mänsklig intention och motivation är inte intressant, utan istället intresserar man sig för *hur* aktörer agerar och det är översättningsprocessen och nätverksbyggandet som blir det viktiga (2012:149). Genom att likställa alla inblandade aktörer, materiella som mänskliga, går det att förstå hur ett nätverk stabiliseras.

Aktör-Nätverk (Black box): Ett nätverk kan både vara en aktör och bestå av mänskliga och icke-mänskliga aktörer som alla samverkar för att stabilisera och upprätthålla nätverket. Ett nätverk kan även definieras som en aktör, en funktionell enhet, så kallad

black box, vars existens upprätthålls av en samling mänskliga och icke-mänskliga aktörer. ”En svart låda innehåller det som inte längre behöver tas under omprövning [...] Ju fler element man kan placera i svarta lådor – tänkesätt, sedvanor, krafter och föremål – desto bredare blir den konstruktion man kan uppföra” (Latour 2012:19).

Social: Som begrepp inom ANT används social för att beskriva den process som sker mellan aktörer under en översättningsprocess. I den här uppsatsen synliggörs de sociala strukturer som uppstår i samband med att olika källor möts och bildar ett nytt narrativ. Även sociala strukturer mellan mänskliga aktörer synliggörs, likaså dem mellan icke-mänskliga och mänskliga aktörer. Exempelvis kan arkivpedagogen och källorna ingå i ett slags socialt sammanhang, och för att det sociala ska kunna uppstå behöver det göras en tolkning av materialet (Latour 2015:133).

Översättning: Callon (2012:148) introducerade begreppet översättning inom ANT och har i sin forskning använt det som ett analytiskt ramverk i syfte att se hur teknik och vetenskap strukturerar maktrelationer. Enligt Callon förhandlas och avgränsas aktörernas identitet, samspel och handlingsutrymmen utifrån översättningsprocessen (2012:157). Det är viktigt anser Callon att översättaren inte censurerar sitt material, utan alla aktörer och element inom nätverket bör identifieras för att därmed kunna sätta fingret på hur det sociala samspelet formas (1991:143). ANT:s sätt att ta sig an *översättning* anser jag blir användbart i undersökningen av det pedagogiska material som utgör delar av uppsatsens empiriska material.

3.2 Pedagogik och erfarenhet

I den här uppsatsen bistår ANT:s begreppsapparat med att synliggöra alla inblandade aktörer som är involverade i skapandeprocessen. För att belysa hur arkivpedagogen förmedlar och tillgängliggör informationen i de färdiga pedagogiska kopiorna, ämnar jag använda mig av pedagogisk filosofi med fokus på lärande genom aktion. Det pedagogiska inslaget anser jag får betydelse för att förstå hur materialet konstrueras utifrån urval av källor och material samt i kommunikation och samverkan med andra aktörer.

Enligt den amerikanska filosofen och pedagogen John Deweys utbildningsfilosofi, är utbildning är en social process där läraren ser till att barnets individuella kapacitet,

intressen och vanor utvecklas (Dewey 2004b:48) och det är pedagogens ansvar att vägleda individen genom det sociala system hen växer upp i (2004b:23). Kärnan i Deweys filosofi fokuserar på individen och det sociala samhället, där människans utveckling sker i samspel med sin omvärld (2004b:17).

För Deweys efterföljare blev hans filosofi ofta förknippad med termerna *learning by doing* och *intelligent action* (2004b:16). Barnet lär sig genom upprepad handling och deltagande och enligt Dewey (1999:316), leder det praktiska handlandet till att erfarenhet skapas. Det vill säga, tanke och handling är i ett ständigt samspel med varandra. På så vis kopplas erfarenhet ihop med det materiella, vilket jag menar får stor betydelse i den här uppsatsen där kontakten med källan får stor betydelse. Även den sociala miljön stimulerar bildning och erfarenhet, då Dewey menar att känna delaktighet till dem vi umgås med medvetet och omedvetet påverkas av vår observationsförmåga (1999:52). Det är således sociala omständigheter och interaktioner som omedvetet influerar vårt kunskapsintag, och i vilken mån dessa strukturer påverkats av normer skulle kunna synliggöras med hjälp av ANT och översättning.

Uppfattningen av vad erfarenhet är, kom att förändras gradvis till att helt och hållet uppfattas som ett receptivt sinnesintryck. Därmed försvann det praktiska element, som bidrog till handlandets erfarenhet, från skolundervisningen (1999:318). Dewey varnar om riskerna när sinnesintrycken inte längre påverkas av direkt förstahandskunskap och menar att erfarenhet inte kan återskapas till fullo utan självständig handling, ”om kunskapen kommer från de intryck de naturliga objekten gör på oss, går det inte att åstadkomma kunskap utan objekt som präglar medvetandet” (1999:319). Deweys syn på erfarenhet genom det praktiska elementet i kunskapsförmedlingen blir intressant för den här uppsatsens fokus på just det praktiska. Detta gäller inte bara i skapandet av pedagogiska kopior, utan även i hur ett material formas utifrån elevens hantering. En aktivitet framkallar förändring och stimulerar barnet till att reflektera och se samband mellan händelser (1999:323).

4 Metod

I följande kapitel redogör jag för uppsatsens metodval, genomförande och urval. Sedermera redovisas min reflexivitet samt vilka etiska överväganden som gjorts i samband med insamlingen av materialet.

4.1 Intervju

Som huvudmetod för uppsatsen valde jag att genomföra semistrukturerade intervjuer. Med semistrukturerad menas en intervjuform som delvis utgår från ett par i förväg nedskrivna fasta frågor som blir vägledande under samtalet, delvis ger utrymme för ett fritt och löpande samtal utöver frågeformuläret (Fägerborg 2011:99).

Val av metod föll sig naturligt då syftet är att undersöka en kreativ arbetsprocess som i många avseenden är formad efter pedagogens personliga preferenser och inneboende kunskaper. Därav valde jag att utgå från en intervjuform där betoning läggs på det personliga mötet med informanten och gärna på plats i hens miljö, med avsikten att bidra till ökad förståelse för kunskapsfältet som ska undersökas. Fägerborg (2011:89) menar att det inte bara är ”vad som berättas”, det vill säga innehållet som blir betydelsefullt, utan även formen och sättet informanten berättar på.

För att förstå människors handlingsmönster eller sätt att resonera möjliggör en kvalitativ intervjustudie tillfällen till informella och personliga möten, där man kan uttröna mönster av upplevelser och erfarenheter (Trost 2010:32). Utifrån min egen erfarenhet av arkivpedagogisk verksamhet som praktikant, skapas arbetsmaterialen till stor del utifrån pedagogens generella och personliga kännedom av arkivbeståndet. Att genomföra intervjuer på plats blev därför nödvändigt.

4.1.1 Genomförande

I sökandet efter informanter och arkivinstitutioner till studien utgick jag från följande kriterier:

Anställd arkivpedagog, som

- har jobbat med arkivpedagogik under en längre tid (minst fem år)

- arbetar på arkivinstitution med en etablerad publik verksamhet som erbjuder pedagogiska aktiviteter och pedagogiskt material

Sammanlagt genomfördes tre separata intervjuer vid tre olika arkivinstitutioner. Varje intervju inleddes med en kort introduktion av arkivpedagogens titel, akademiska bakgrund och arbetserfarenheter inom pedagogik. Därefter gav arkivpedagogen en allmän bild av den offentliga verksamheten på arkivet.

Intervjuerna varade mellan 40 minuter upp till 1 timme, och ljudinspelades. Samtliga intervjupersoner titulerade sig som arkivpedagoger och hade lång bakgrund inom arkivpedagogisk verksamhet. De hade också en akademisk bakgrund inom relevanta kulturvetenskapliga ämnen. Gemensamt för arkivpedagogerna var att alla studerat historia på universitetsnivå.

I samband med intervjuerna besöktes tre arkivinstitutioner i södra Sverige, varav två var kommunarkiv och det tredje en ideellt driven regional arkivorganisation. Kommunarkiven valdes utifrån tidigare vetskap om att där fanns en sedan länge etablerad och välbesökt publik verksamhet. Båda arkiven besitter även ett brett och rikt arkivbestånd. En personlig koppling fanns till ett av kommunarkiven. Detta gav mig en god insikt om den pedagogiska verksamheten på plats och den initiala kontakten med arkivet flöt på mer naturligt. Dock blev det viktigt att se över min egen position som före detta praktikant och ”kollega”, och inte få informanten att undanhålla information som hen utgick från att jag redan visste. Pripp (2011:76) menar att det är vanligt bland forskare med en tidigare koppling till fältet, att informanten antar att man redan vet och därmed inte behöver mer information.

Den ideella arkivorganisationen valdes dels på grund av sina många satsningar på att utveckla arkivpedagogisk verksamheten dels på grund av den samlade pedagogiska kompetens. Utöver detta arbetar arkivet för att bevara och tillgängliggöra lokalhistoria och har ett brett utbud av organisations- och föreningsarkiv. Många profilerade och kända namn inom arkivpedagogiken har kopplats till arkivet som dessutom givit ut ett flertal böcker och rapporter rörande arkivpedagogik. En närmare beskrivning av arkivinstitutionerna presenteras i nästa kapitel.

4.1.2 Intervjuguide

Till min hjälp arbetade jag på förhand fram en intervjuguide. Guiden utgick från ett par standardiserade huvudfrågor som var ordnade tematiskt i syfte att täcka områden jag fann intressanta för att besvara uppsatsens syfte. I vilken ordning frågorna ställdes samt vilka specialiserade följdfrågor som kompletterade standardfrågorna, varierade beroende på vilken informant jag talade med. En fördel med kvalitativa intervjuer är att man kan anpassa frågorna och ordningen efter situationen, och med det få svar på andra frågor som ger en bredare och mer nyanserad bild (Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2015:38). I praktiken tog det dock ett tag att lista ut vilken information som var värd att spinna vidare på, vilket bidrog till att de två första intervjuerna blev mer berättande, då informanterna kunde vidareutveckla sina formuleringar, om än inom temat.

4.2 Materialanalys

Det är vad som sker i *det etnologiska fältarbetet*. Det är här vi hittar unika konstellationer av föremål, olika från situation till situation, från människa till människa. Ting vi förväntar oss ska finnas här, och ting som gör oss förvånade. Ju närmare brukarna vi kommer desto större blir möjligheterna till insikter om hur det materiella används i konstruktionen av både självbilder och verklighetsbilder och hur det materiella i sin tur formar vår tillvaro.

Silvén 2011:148

Som komplement till intervjuerna utfördes även dokumentering av pedagogiska kopior och läromedel. Totalt har tio arkivmappar, en arkivlåda, en arkivväska samt en minneslåda undersökts närmare. Alla är exempel på redan färdigställt material som arkivpedagogen antingen lånar ut till skolor, tar med sig på besök eller använder på plats i arkivet.

Genom att addera materialanalys visas en bild av arkivpedagogens materiella omgivning och villkor vilket speglar och bekräftar vad som sägs under intervjuerna. Materialanalysen berikar således råmaterialet genom att illustrera arkivpedagogens föreställningsvärld, preferenser och idéer i skapandet av pedagogiska kopior.

4.2.1 Genomförande

Initialt funderade jag på att endast kontakta ett arkiv då de flesta hade liknande material, och i samband med att intervjufrågningarna skickades ut, sökte jag på respektive arkivs hemsida efter information om utlåning av läromedel. Dock visade det sig att varje intervjutillfälle bjöd på ett varierat utbud av pedagogiska material.

Vid första intervjutillfället erbjöd sig informanten på eget initiativ att under samtalet plocka fram ett flertal arkivväskor och minneslådor som vi tillsammans gick igenom. Denna naturliga övergång från intervju till deltagande observation ledde till ett mer avslappnat och öppet samtal.

Genom att studera hur arkivväskorna och minneslådorna ser ut, vad de består av och i vilket sammanhang de används, studeras indirekt människan som konstruerat materialet samt den tänkta mottagaren. ”Även om tingen i dessa sammanhang mest får rollen som passiv rekvisita illustrerar föremålstyperna, deras antal och utformning olika livsformer, estetiska preferenser, idéer och ideal” (Silvén 2011:147).

Inför intervjutillfälle 2 hade informanten på eget initiativ förberett och plockat fram ett urval av olika läromedel och pedagogiska kopior som vi kunde titta på parallellt med intervjun. I likhet med första intervjun skapade detta ett avslappnat och öppet samtal, då informanten enkelt kunde plocka upp ett material och koppla det till frågorna.

Under den tredje intervjun fanns inga pedagogiska kopior tillgängliga som referensmaterial under själva intervjun. Dock var detta väntat då jag veckan innan intervjun hade kontaktat institutionen och bett om att få studera materialet på egen hand. I och med att jag kunde studera det pedagogiska materialet utan att ta hänsyn till tiden, blev den tredje intervjun den kortaste.

4.2.2 Fältfotografering

Min metod för dokumentering av de pedagogiska kopiorna blev fältfotografi. I de fall där arbetet kan vara svårt att förklara med ord kan bilderna hjälpa till att addera ytterligare en dimension. Fotografierna blev således visuella minnesanteckningar som enligt Gradén och Kaijser, (2011:177–181) möjliggör återkommande studier av ett material.

Problematiken med fältfotografering som insamlingsmetod är att den endast visar det som fotografen anser är värt att dokumentera. Därmed skiljer sig inte fotografierna

särskilt från vanliga anteckningar då även dessa präglas av en begränsad kontext (Sverrisson 2015:198–199). Fotografierna i den här studien är tagna med intentionen att detaljanalysera materialet, men även att visa upp fotografierna som exempel på pedagogiska kopior. Detta ger fotografierna ett medvetet estetiskt utseende vars syfte är att dels vara tilltalande, dels relevanta som information (2015:200).

Fotograferingen blir inte bara en övertygande dokumentationsform utan även en social process som bidrar till samtal med materialet eller informanten (2015:199). Under mötet med två av informanterna blev det pedagogiska materialet en gemensam referenspunkt och bidrog till att berika samtalet. Min roll som intervjuare och observatör kunde ställa mer naturliga följdfrågor genom att peka på en arkivväska eller en affisch och få ett direkt svar som ofta mynnade ut i ett perspektiv jag inte tänkt på.

4.3 Reflektion

Det är förstås inte lätt att upptäcka hur ens egen närvaro frammanar vissa ageranden, synpunkter och berättelser hos fältets olika aktörer. Men ibland är det mer uppenbart att man styr och ställer i forskningsprocessen.

Pripp 2011:65

Etnologerna Pripp och Öhlander (2011:116) menar att det finns olika grader av deltagande och att ett viktigt element i insamling av studiematerial är att ”ge sig ut” och besöka platsen där människorna befinner sig. Min bakgrund i etnologi inspirerade utformningen av fältarbetet och vikten att vara på plats, där ”att vara där” blev avgörande. På så vis kan erfarenheten av miljön som informanten befinner sig påverka studiens kunskapsproduktion och hur jag tar mig an mitt insamlade material, i enighet med Lalander (2015:93).

Vid alla intervjutillfällen befann vi oss på informantens arbetsplats. Jag anser att detta har ett visst analytiskt värde i syfte att få en känsla och närvaro till arbetsplatsen samt det materiella som omger arkivpedagogen, vilket bidrar till att få ett sammanhang till det som sägs och visas. Denna observationsvariant kallar Pripp och Öhlander (2011:120) för platsbaserad observation som innebär att fältarbetet sker i ett rumsligt avgränsat fält där platsens avgränsning avgör vilka man träffar, hur samtalet formar sig och vad man observerar.

I och med att jag vistades på plats i arkivet och i ett avgränsat sammanhang påverkade detta min roll som observatör och intervjuare. Hur jag samtalade och iakttog men också deltog i sammanhanget gjorde min närvaro både social och distanserad, som Pripp och Öhlander lyfter (2011:125). Även om fokuset låg på att ställa frågor och anteckna information, fanns det tillfällen där ett tydligt samspel mellan mig och arkivpedagogen uppstod. Ett exempel var de pedagogiska kopiorna som placerats ut i förväg och skapade en naturlig träffpunkt under samtalet. Min närvaro blev mer naturlig när vi började plocka i materialet tillsammans och tala om det vi såg.

Här var det viktigt att göra tydliga avvägningar på grund av den erfarenhet av publik verksamhet jag fått som praktiserande arkivstudent. Å ena sidan kunde gemensamma erfarenheter öppna upp samtalet, å andra sidan kunde informanten få uppfattningen av att ämnet inte behövde utvecklas mer och omedvetet undanhålla viktig information.

4.4 Etiska överväganden

I samband med att jag skickade ut min intervjuförfrågan till arkiven, presenterade jag en övergripande bild av uppsatsämnet och förtydligade villkoren för deltagandet i intervjun. För att göra intervjutillfället så tryggt som möjligt för informanten var det viktigt att framhålla frivilligheten i deltagandet, även erbjuda anonymitet samt att informanten när som helst kan avbryta sin medverkan (Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2015:43). Inför varje intervju försäkrades informanten om att alla ljudinspelningar och transkriptioner kommer att raderas när uppsatsen färdigställts.

Alla informanter som deltagit i studien har valt att förbli anonyma och eftersom uppsatsens syfte och frågeställning inte berörs eller påverkas negativt av att informanterna anonymiseras så ser jag inte detta som ett problem.

Inledningsvis vid alla intervjuerna ställdes ett antal personliga frågor som berörde yrkestitel och antal yrkessamma år som arkivpedagog. Med respekt för arkivpedagogernas önskan om anonymitet så kommer den typen av information att vävas in subtilt i texten, det vill säga endast ge kontext och perspektiv till de praktiska arbetsmomenten som undersöks. Yrkestiteln var ett av kriterierna för deltagandet samt yrkessamma år kan ge en indikation på erfarenhet i att använda arkivkällor och generell yrkesvana inom arkivpedagogik

5 På besök i arkiven

Följande tre kapitel redovisar resultatet av undersökningen och tillika analysen av den, med hjälp av olika teman som framkom under bearbetningen av empirin. I uppsatsens första analyskapitel *På besök i arkiven* presenteras kort den publika verksamheten vid varje besökt arkiv. Därefter ett urval av pedagogiska kopior och läromedel som respektive arkiv tillhandahåller, detta i syfte att ge läsaren en generell uppfattning om hur ett arkivpedagogiskt material kan se ut. Vidare kommer jag att i kapitlet undersöka källans fysiska och digitala materialitet och vilken betydelse den får för tillverkningen samt förmedlingen av pedagogiska kopior och läromedel. Arkiven redovisas i samma ordning som de besöktes, det vill säga först ut är den ideellt drivna arkivföreningen, därefter presenteras de två kommunarkiven.

5.1 Arkiv 1

För att besöka arkivet behöver användaren bege sig ut till stadens industriområde. Väl på plats möts man av en stor och rymlig foajé med reception, shop, fikarum samt en läse- och datorsal. Byggnaden i sig hyser ett stort antal olika arkivorganisationer utöver Arkiv 1, dock är denna detalj föga märkbar i den publika delen där de flesta användare rör sig. Då arkivföreningens egna lokaler ligger i anslutning till andra arkivinstitutioner har detta lett till skapandet av en gemensam grupp för publik verksamhet, som ansvar för större gemensamma projekt och aktiviteter som exempelvis Arkivens dag och utställningarna i foajén. Vid frågan *Kan du berätta lite om den publika verksamheten på arkivet?* svarar informanten:

I: Vi har idag programverksamhet. Vi har skolprogram och vi har också verksamhet för våra medlemmar. Jag kan berätta att vi ingår i [...]. Där det finns en utåtriktad grupp som heter UV-gruppen, som jobbar tillsammans med programverksamhet. Den är för alla arkiven som finns här som vill jobba med utåtriktad programverksamhet.

Intervju 24-02-26

Gruppen ordnar även gemensamma träffar där användare och föreningsmedlemmar får möjlighet att umgås och dela med sig om sådant de själva forskat om:

I: Vi har så kallade Onsdagscaféer, varannan onsdag. Där dom olika institutionerna, antingen är det någon från institutionen själv eller så bokar man in en föredragshållare. Och då är det varannan onsdag och då ska det vara att dom antingen då internt eller någon externt pratar om något man har forskat på som finns i arkivet. [...] Det behöver inte vara från universitetet, det kan vara någon släktforskare eller någon student, doktorand. Det kan vara olika eller om vi själva har varit inne i något material och hittat en intressant historia, så kan man hålla ett föredrag.

Ger liv åt arkivet. Visa lite på vad som finns. Det är klockan tre på eftermiddagen, så det är ju daglediga och pensionärer som kan gå på det. Mycket stammar.

Intervju 24-02-26

Arkivets publika verksamhet använder sig främst av olika former av tematiska projekt och program i syfte att nå ut till medlemmar, men även för att locka in nya användare.

I: För skolan så har vi ett standardutbud. Man kan gå in på vår hemsida och läsa lite mer. Där har vi ett standardutbud, men vi håller just nu på att uppdatera lite också. Ska skriva nya texter. Det blir ofta så att utifrån det tema som skolprogrammet är.

Intervju 24-02-26

Här nämner informanten den publika verksamhetens mest prioriterade målgrupper; barn och skola samt pensionärer och daglediga.

5.1.1 Arkivets pedagogiska material

Det material som arkivet själva producerar riktar sig till skolelever, pensionärer och daglediga. Detta syntes tydligt i det pedagogiska material som jag fick ta del av, vilket bestod av både läromedel och minneslådor. I det här avsnittet kommer jag att presentera två av arkivets minneslådor med syfte att belysa pedagogiskt material riktat mot en äldre publik.

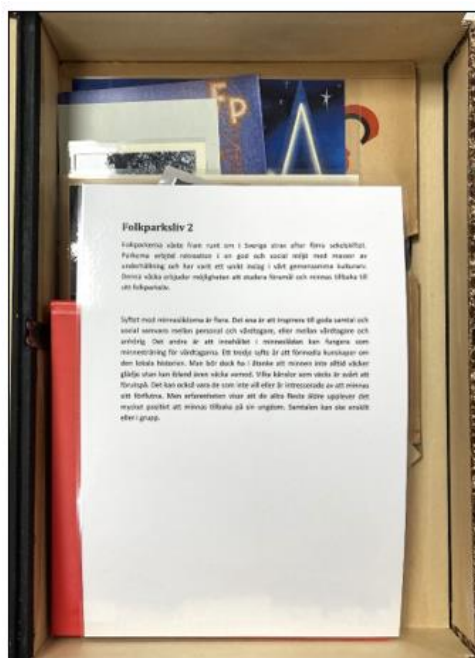
I: Vi har tre stycken minneslådor [...] Och det är tema *Skola Fritid*, tema *Folkparksliv* och tema *Militärtjänstgöring/Värnplikten*. Och dom gjordes ju 2014, så dom börjar det bli lite dags att uppdateras nu. För där får man tänka på att dom blir ju yngre, dom som bor på äldreboendet. Det ska vara relevant material.

Intervju 24-02-26

Poängen med en minneslåda är som namnet antyder, att väcka minnen till liv. Följande två minneslådor är producerade av arkivet och distribueras till dagliga verksamheter eller äldreboenden vid efterfrågan. Det första exemplet som visades upp under intervjun var minneslådan med temat *Folkparksliv* (se *Figur 1*). Minneslådan är i hårdare kartong och fylld med en blandning av visuellt- och textbaserat arkivmaterial, dock till större delen av laminerade illustrationer och fotokopior.

Men det här är ju så praktiskt, att det ska vara laminerat för att det ska vara hållbart. Dom ska liksom skickas runt och det finns på datorn så man kan skriva ut nya.

Intervju 24-02-26

Figur 1 *Folkparksliv*

Figur 2 *Skola/Fritid*

Den andra minneslådan hade tema *Skola/Fritid* (se *Figur 2*) och var en gammal läderportfölj med så tröga beslag att informanten fick hjälpa till att öppna väskan. Likt *Folkparksliv* bestod innehållet av diverse handlingar och laminerade fotokopior, i detta fall ett par svartvita klassfoton. Även en del föremål som ett pennskrin i trä och en ensam skridsko, eller ”halvrör” som informanten påpekade.

I: Som här finns ett gammalt pennskrin. Och här fick jag lära mig att den här skridskon, när jag var på Linero, det är tydligen ett halvrör. [...] så ligger det

tillsammans med liksom gamla fotografier och så. Där har vi en gammal folkskollärares privatarkiv som jag fått lova att använda.

Intervju 24-02-26

Till varje låda kommer en innehållsförteckning och en beskrivning av temat. Det pedagogiska materialet är noga utvalt i samarbetet med personal från äldreboenden, och tanken är att väcka en känsla eller ett minne hos användaren. Därför är det viktigt, berättar informanten att innehållet är relevant för mottagaren. Enligt Silvén, (2005:144) skapas föremål utifrån en social och tidsbunden kontext, vilket gör dem till viktiga aktörer när det kommer till förmedling av historia samt i processen att återskapa minnen.

Materialet i lådorna är visserligen kopior av originalkällor men har fått ettpräglat utseende för att efterlikna förlagan så mycket som möjligt. ”Jag tror jag försökte hålla kaffe på ett papper någon gång. Göra det lite naggigt i kanten och så” (Intervju 24-02-26). Vidare påpekade informanten om att det handlar om tid och framförhållning när det kommer till att få fram originalhandlingen i den kopierade upplagan, trots att arkivpedagogisk verksamhet överlag är en fri och kreativ miljö; ”Sen har man ju alltid vissa, man har ju verksamhetsmål och så, men ändå viss frihet” (Intervju 24-02-26).

5.2 Arkiv 2

I arkivets foajén möts användaren av en ljus och välkomnande miljö med öppna ytor och generöst med sittplatser. En bemannad informationsdisk välkomnar användaren och längre in finns mindre lokaler för forskning samt en datosal för släktforskning.

I: Det är rena hotellreceptionen. Vi har sittgrupper. Vi har mingelytor. Vi har ju bord. Vi brukar låta grupperna sitta och ja yngre från lågstadiet får sitta och äta sin medhavda matsäck. Och det blir smulor och det blir äppelskruttar. Men det är ju en liten service vi ger.

Intervju 24-02-27

Det är tydligt att arkivet valt att satsa på den publika ytan och informanten berättar hur det bidrar till ett positivt mottagande för arkivets besökare och användare:

I: Det är lite kul. Snyggt och fin utsikt. Det säger vi inte nej till. Det ska vara en levande, central mötesplats. Det ska vara folk i forskarsalen. Det ska vara folk som kommer. Det var ju rätt mycket folk när du kom.

C: Ja det var det.

I: Någon besökare som ville ha en ritning över sitt hus. Och personalen som fikade samtidigt. Och så är det släktforskarjour på tisdagar.

Intervju 24-02-27

Den publika verksamheten arbetar främst med olika former av programverksamhet för allmänheten. Programmen annonseras ut dels genom broschyrer och informationsblad från arkivets reception, dels via arkivets hemsida. Likt föregående arkivs program *Onsdagscafét* anordnar detta arkiv så kallade *Tisdagsföreläsningar*:

I: Så vi har ju det som publik verksamhet. Helst en tisdag i månaden. Nu var det lite skralt program det här året. Vi fick inte ihop så mycket. Men vi har höst och vår, stadsarkivets programverksamhet. Och det är min uppgift att ragga föredragshållare. Och då får dom ett litet arvode. Och så ska det annonseras. Och man ska få in en text. Det är mycket mer jobb med det här än vad folk tror.

C: Det är väl det som tar mest tid.

I: Ja just det. Man ska få ihop ett program. Vår och höst. Och nu i mars så har vi en kille som kommer och berättar om [staden] under 70-talet. Och där är det jättemycket inbokningar.

C: Och då är det folk utifrån? Som redan har ett projekt eller ett föredrag färdigt. Det är inte så att dom kommer hit och syr ihop någonting med ert material?

I: Nej, utan det är föredragshållaren. [...] Vi tar kontakt med några som vi vet. Sen sprider det sig lite. Jag har själv hållit något föredrag någon gång. [...] Så att det har vi också som inarbetat koncept. Vi kallar det tisdagsföreläsning. Eller *Stadsarkivets Vårprogram*, *Stadsarkivets Höstprogram*. Och då brukar man ibland lägga in en sådan här *Bakom kulisserna på Stadsarkivet* och den håller jag i. Det fick vi göra den här våren, för vi fick inte ihop så mycket. Man behöver tips, bollplank, idéer. Vem kan tyckas vilja hålla föredrag?

Intervju 24-02-27

Den publika verksamhetens olika programverksamheter riktar sig främst mot pensionärer, skola och daglediga. Anledningen till detta är den begränsade tillgången till arkivets lokaler, som bara kan ha öppet dagtid. Informanten uttrycker att hen är medveten om att beslutet bortprioriterar en stor grupp potentiella användare, men poängterar att alla är välkomna till arkivet:

I: Det är många som har frågat 'Varför kan ni inte hålla det här på kvällen? Vi som arbetar då? Ska inte vi få komma?' Det är alltid klockan tre, en tisdagseftermiddag. [...] Såklart stänger vi ute en stor grupp heltidsarbetande som inte kan komma ifrån. Men vi har inte möjlighet. Vi måste ha kontorstid här. Tyvärr.

Intervju 24-02-27

5.2.1 Arkivets pedagogiska material

Nedan presenteras ett urval av det pedagogiska material som används av arkivpedagogen under en workshop eller i samband med en utställning.

Arkivet förvarar ett av Sveriges största tidningsarkiv (*bilaga 1,2*). De färgglada och rikt detaljerade omslagen har kopierats upp av arkivpedagogen och används i utbildningssyfte under en workshop, men också som ett inledande element till exempelvis en föreläsning. Här ligger fokuset på det visuella i materialet och det är ett effektivt knep att fånga betraktarens uppmärksamhet och inviger samtal kring betydelsen av form och färg och tematik i reklambilder.

I: Det är ju så roligt material. Det är reklam. Och det är ju annonser. Och det är förstasidorna, rena konstverken. [...] En dansk som har ritat. Nästan som att det ser ut som fotografier.

Intervju 24-02-27

Dokumentet *Förteckning över skattskrivna hundar inom [staden] år 1883* (se *figur 3*), är en handskriven lista över stadens skattskrivna hundar som alla identifieras med namn och färg. Dokumentet är en kopia men har fått behålla originalets präglade utseende och dokumentets snirkliga skrivstil har inte transkriberats. Ett annat dokument visar två utdrag angående barns uppfostring i skolan från 1940- och 1950-talen (se *figur 4*). Även detta är en kopia av originalet och här har arkivpedagogen försökt behålla så mycket

5.3 Arkiv 3

Arkivlokalen ligger centralt och synligt i staden, och har en stor välbesökt publik yta i foajén med bibliotek, forsknings- och läsesalar, en liten shop samt en bemannad informationsdisk. Enligt informanten bidrar biblioteket till många spontanbesök, dock av personer som kanske inte alltid vet vad ett arkiv är.

I: Då får vi ganska många besökare som bara springer omkring utan att ha ett egentligt syfte att ta del av arkivhandlingar. Men det ger också en stor möjlighet att visa upp arkiv. Vi har utställningar. Som då är en stor del av den utåtriktade verksamheten på så vis att det förmodligen är utställningen som når flest besökare.

Intervju 24-03-01

Besökarens egentliga intention, anser informanten, har inte någon större betydelse utan hen ser positivt på att folk ändå tar sig till arkivets lokaler:

I: Dels att det kommer mycket folk hit är ju liksom en fördel för oss. Vi når ganska många. Just med utställningarna här. Det är många som inte har någon aning om att det ska vara en utställning när dom kommer hit. Men dom stannar, tittar och så har man fått möjligheten att berätta någonting för dom om [*stadens*] historia. Som dom ändå frivilligt har tagit till sig. Och det är ju bra va.

Intervju 24-03-01

Informanten påpekar att det är de tillfälliga utställningarna som når flest användare, vilket hen tycker, blir ett bra sätt att introducera arkivet på. Utställningarnas teman varierar stort och i samband med invigningen brukar personal på arkivet passa på att hålla en kortare föreläsning eller temakväll. Även om mycket av projekten som produceras och distribueras inom den publika verksamheten välkomnar alla besökare och arkivanvändare, så arbetar arkivpedagogerna främst med programbaserad verksamhet riktad mot skola och fritid för barn och unga.

5.3.1 Arkivets pedagogiska material

I detta avsnitt kommer jag presentera ett urval av arkivets pedagogiska material som riktar sig till elever och lärare, i form av arkivväskor och arkivappar .

Arkivväskan *Emigrantväskan* är i självaverket en dekorerad arkivbox, vars utseende ska föra tankarna till en resväska (figur 7). För att uppnå detta har arkivpedagogen limmat fast beslag i papper, klisterlappar som visar på resans destination samt fäst ett knutet rep tvärs över lådans lock. Utseendet präglar hanteringen av väskan där det taktila och visuella skapar nyfikenhet men även aktsamhet inför materialet inuti. Väskans innehåll består av diverse kopierade handlingar, dokument, fotografier och brev. Allt är pedagogiskt ordnat i färgkodade mappar och varje mapp återger ett perspektiv på den svenska emigrationen (figur 8). Kopiorna har fått ett präglat och autentiskt utseende, vilket bidrar till känslan av historisk närvaro i materialet och gör kopiorna ”äkta”.

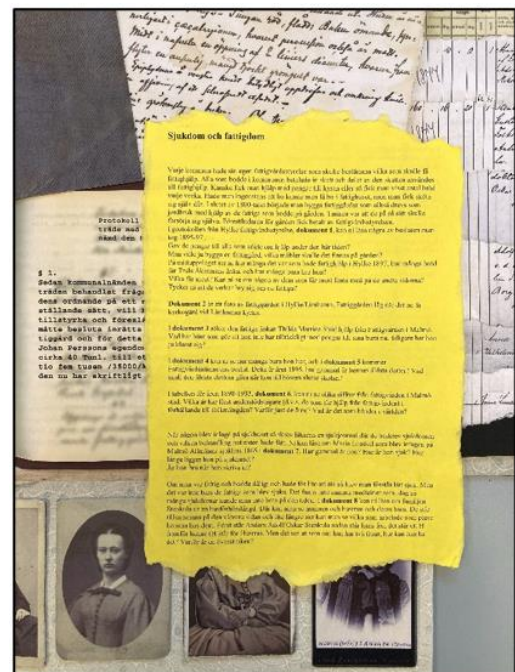
Figur 7 *Emigrantväskan*

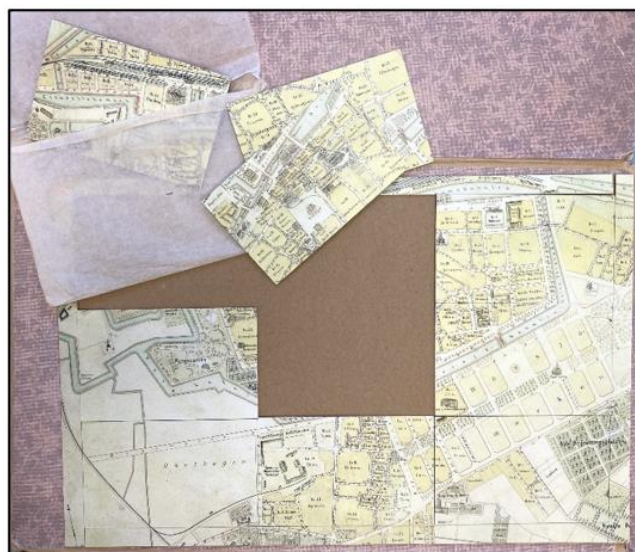
Figur 8 *Emigrantväskan*

Arkivmapparna *Tidernas stad* är en temaserie bestående av fem färgkodade arkivmappar, där varje mapp berättar om ett fenomen som på något sätt format staden: *Arbete, Boende, Kommunikationer, Nöje och fritid, Sjukdom och fattigdom*. Här

återkommer den pedagogiska kreativiteten och strukturen i upplägget med färgkodade utifrån temat och varje mapp är omlindade med ett tyg-band som måste knytas upp. I arkivmappen *Nöje och fritid*, används ett pussel för att eleven lättare ska kunna interagera med materialet (figur 9). Varje tema berättas med hjälp av ett flertal olika källor. Här finns bland annat kartor, fotografier, ritningar, vykort, tidningsklipp och föreningsdokument men även lite otippade föremål som tågbiljetter i äldre pappersformat och modernare plastkort (bilaga 8). Ett informationsblad markerat *Lärarhandledning* samt en innehållsförteckning medföljer som stöd till läraren under skolundervisningen (figur 10)¹.

Figur 10 *Tidernas Stad, Sjukdom och fattigdom*

Figur 11 *Tidernas Stad, Nöje och fritid*

¹ För fler bilder se bilaga *Bilder*, s.63–69

5.4 Den pedagogiska kopian materialitet

Med termen *pedagogisk kopia* refererar arkivpedagogen till det fysiska arbetsmaterialet som används under olika aktiviteter inom den publika verksamheten och som i olika grad efterliknar originalkällan. En pedagogisk kopia kan exempelvis vara ett läromedel till skolan som lånas ut vid efterfrågan, och alla arkiven som deltog i studien visade upp olika former av pedagogiska kopior, som exempelvis arkivväskor, arkivmappar och minneslådor. En gemensam nämnare för de arkivväskor, minneslådor och arkivmappar som presenterades i föregående avsnitt är omfånget av olika källor som tillsammans bidrar till att en berättelse kommer fram.

I skapandet av ett arkivpedagogiskt material kan urvalsprocessen se lite olika ut, beroende på vad ämnet är och vilka arkivbildare som arkivpedagogen kan använda sig av. Ibland behöver arkivpedagogen ta hjälp av flera olika källor, ibland räcker det med att visa upp ett enda brev för att mottagaren ska förstå sammanhanget. En informant menar att det många gånger kan vara svårt att begränsa sig i urvalsprocessen, då man gärna vill visa upp så mycket som möjligt från arkiven:

I: Barnavårdsnämnden är en guldgruva. Där är det hur många spännande människoöden som helst. Men jag har svårt att begränsa mig och ibland vill jag visa, jag vill visa allt. Och ibland så lägger jag fram olika högar. Barnavårdsnämnden. Vi har Fattigvårdsstyrelsen. Alltså kopiorna då. Och här har vi ett gäng ritningar och någon karta. Och jag har svårt att själv... Ibland blir det för mycket! Jag vill visa allt.

Intervju 24-02-27

Här uttrycks viss frustration över att det inte går att visa allt då det pedagogiska materialet riskerar att bli för stort och omfattande att arbeta med under en workshop. I vissa fall kan urvalet bero på tidsbrist eller att materialet visat sig vara alldeles för svårarbetat. En informant berättar:

I: Det kan ju vara egentligen så att man skulle vilja ha läst en tio olika handlingar och välja ut delar utav dem. Men att du inte har tid att sitta. Så det kan ju påverka. Om det är äldre och handskrivet så påverkar det ju.

Intervju 24-03-01

Arkivpedagogens uppgift blir att översätta källorna och sätta in dem i ett begripligt och behändigt sammanhang, och det urval man gör påverkar det pedagogiska materialets riktning och form. I det färdiga läromedlet är arkivpedagogen noga med att redovisa alla källor, det vill säga ingen aktör exkluderas eller censureras, vilket ger transparens till materialet och potential till vidare forskning inom arkiven. Utifrån ett ANT-perspektiv är det viktigt att alla medverkande aktörer uppträder på lika villkor under tolkningen av materialet, oavsett om dess närvaro, utifrån av betraktaren, uppfattas som självklar eller inte (Callon 1991:143). Detta framkom tydligt under materialanalysen där det moderna resekortet i plast bidrog till ett otippat men roligt sätt att visa utvecklingen av biljettsystemet. En historia kan således berättas med hjälp av källor som vid en första anblick kan uppfattas lite oväntade men i kombination med övriga källor bildar en självklar plats i berättelsen. Källorna ingår i den domesticeringsprocess där alla aktörers identiteter etableras och länkas ihop för att synliggöra sammanhanget de ingår i (Callon 2012:159).

Även om arkivkällor är arkivpedagogens primära arbetsmaterial, så har de sina begränsningar. Ett exempel är när arkivbildare inte lämnat in material till förvaring. Detta kan bromsa upp arkivpedagogens arbete och tvinga hen att tänka om:

I: Och långt ifrån allt det som är viktigt kanske inte har lämnat så mycket spår efter sig i arkiven. Ska jag inte berätta om den delen av historien för att folk har varit för dåliga på att lämna in saker? [...] Men då upplever jag att det är viktigare att berätta dom delarna av historien än att vi inte har något eget material. Att välja bort det därför att vi inte har någonting från magasinet och visa upp.

[...] Däremot i en arkivworkshop det går ju ut på att man jobbar med arkivhandlingar och då får vi ju jobba med det som finns.

Intervju 24-03-01

Här menar informanten att det är skillnad på materialitet som väljs ut till en workshop respektive en utställning. Det blir olika former av förmedling, där det ena handlar om att ge en allmän bild och det andra fokuserar mer på ett källkritiskt lärande. I den första intervjun berättade informanten hur källans materialitet i sig kan vara ett hinder i förmedlingen och att det krävs vissa knep för att göra arkivkällor roliga och intressanta för eleverna. Det är en utmaning men också en kreativ och rolig process:

I: Och det som är utmanande med ett arkiv är ju oftast att de är gråa, beigea, platta, papper liksom [...] att man jobbar med det lilla formatet. Och att det är platt och inte alltid det roligaste. I alla fall inte det man tänker på som besökare som aldrig har varit på arkiv innan.

Intervju 24-02-26

Informanten hade även tidigare erfarenhet av att ha arbetat med utställningsverksamhet inom museer, vilket visade sig vara en stor tillgång när hen började arbeta som arkivpedagog. Enligt Holm (2011:55) har arkiven inte samma vana att arbeta med pedagogik och förmedling som museerna, det vill säga att aktivt lyfta fram källorna och presentera dem visuellt eller narrativt. Just att arkivmaterial många gånger kan vara svårarbetat och vid en första anblick tråkigt och platt, verkar däremot inte avskräcka informanten utan erfars snarare som en utmaning. Arkivpedagogens kreativitet och förmåga att locka fram potentialen i vad källorna har att erbjuda, blev märkbart i informanternas berättelser.

Som svar på temat *Färg och form* under Arkivens dag valde en informant att ”damma av” en tidigare uppskattad skärmutställning tillverkad helt och hållet av vykort utifrån ett personarkiv:

I: Då har vi, den är ju roligt, vår skärmutställning *Dansbandsvykort*. Om man tycker det är kul. Den hade vi nu på Arkivens dag.

[...] Det var egentligen ett gammalt material som en praoelev hjälpte mig med. Det var ett privatarkiv. Personarkiv. [...] Och då gjorde vi den, när vi hade tema *Gränslöst* en Arkivens dag för länge sedan. Men nu var det tema *Färg och Form* och då tyckte vi att den kunde passa igen. Och då gjorde vi den större, tre väggar. Det är kul om man gillar dansbandskostymer.

Intervju 24-02-27

Det händer ibland att materialet inte alltid går hem hos användaren. Detta behövde nödvändigtvis inte bero på materialet i sig, utan huruvida arkivpedagogen själv kunde relatera till arkivkällan eller inte:

I: Några gånger har jag valt dokument som jag tänkt objektivt sett, det här tycker folk är spännande. Kärleksbrev till exempel. Jag tänker att det här tycker folk är spännande. Men så slutar det med att ingen verkar bry sig och jag lyckas inte entusiasmera heller liksom.

[...] Och så har det slutat med att jag kanske ta något om fotboll istället då, som jag själv tycker är vansinnigt fräckt va. Och så har man större möjlighet att sälja in det. Jag tror det är viktigt att man själv tycker det är intressant, det man ska visa upp.

Intervju 24-03-01

5.4.1 En ömsesidigt relation

När ett arbetsmaterial skapas blir urvalsprocessen av arkivkällor lika viktiga i sammanhanget som tolkningen av det. En informant berättar hur hen först skapar sig en uppfattning om användarens förkunskaper i ett specifikt ämnesområde. Därefter låter informanten temat för workshopen formas i mötet med källan och låter sig inte begränsas på förhand utan det blir ett ömsesidigt skapande:

I: Man stöter ju på arkivhandlingar titt som tätt när man jobbar här. Så lägger man saker på minnet som man tänker att det här är användbart. För oftast är det ju där man landar och hittar grejer. Att man redan vet att det finns någonting. Annars så får man ju då börja fundera på var kan dom här händelserna lämnat spår efter sig i arkivet.

Intervju 24-03-01

Detta sampel mellan källa och pedagog skapar ett ömsesidigt beroende där översättningen formas utifrån ett ständigt givande och tagande, en process som inte stannar vid pedagogen och källan utan fortsätter med användaren. Utifrån denna sociala aktion bildas således ett litet nätverk av aktörer där olika komponenter går in i en ömsesidig relation med varandra. ”Precarious relations, the making of the bits and pieces in those relations, a logic of translations, a concern with materials of different kinds, with how it is that everything hangs together if it does, such are the intellectual concerns of the actor network tradition” (Law 2009:145).

Den återkommande kontakten med källorna skapar hos arkivpedagogen en betydelsefull förkunskap och tillit till arkivbeståndet, och det är inte sällan arkivpedagogen går ner i magasinet utan en färdig idé eller plan. I vissa fall blir det enklare att bara gå ner i arkivmagasinen och låta källorna bestämma vad som blir användbart:

I: Och så får man helt enkelt gå ner och se lite vad som finns. Ganska snabbt titta på vad det finns för arkivhandlingar. Börja där. Det tycker jag är betydligt viktigare

än att redan ha bestämma innan, alltså att begränsa sig vad man ska berätta om och vilket material man letar efter. [...] Bara för att få en överblick om arkivbildarna och vad som är relevant. För man kommer begränsa sig tillräckligt hur man än bär sig åt i slutändan.

Intervju 24-03-01

5.5 Det digitala materialets betydelse

Den digitala arkivväskan har på senare år börjat ersätta sin fysiska förlaga eftersom tillgängligheten och nya arbetsrutiner efter pandemin Covid-19 förändrade undervisningsformen och kontakten med skolan. Bland arkiven som deltar i den här undersökningen så erbjuder bara ett av dem nerladdningsbara läromedel som kan användas omgående. Övriga arkiv visar visserligen upp utbudet av sitt pedagogiska material, dock behöver man kontakta arkivet innan materialet kan lånas ut. Tegnhed (2018:165) menar att arkivpedagogen får ett betydande ansvar i urval och presentation av material, för att användaren ska kunna bearbeta materialet på egen hand. Arbetet med digitala läromedel var något som informanterna själv tog upp, ofta i relation till frågor om materialitetens betydelse och arkivet som mötesplats:

I: Nu har vi gjort mer webläromedel för skolan. Det finns ett som heter *Lokala källor från Skåne* bland annat som vi har satsat lite mer på. Men vi har fortfarande kvar väskorna. Men man kan inte jobba med båda två sakerna samtidigt för det tar ganska mycket tid. Så, men på sikt så kanske dom också ska uppdateras. Eventuellt att man gör någon ny. Både att den blir digital och analog.

[...] Det allra roligaste är när det kommer grupper hit. Eller när man gör klassrumsbesök och åker ut till dom. Men sen är det bra för det är inte alla som har möjlighet att ta sig hit eller ta emot besök. Alltså det är ju tacksamt för dem att bara få källor att jobba med själva.

Intervju 24-02-26

En av informanterna menade att arkivväskor gör sig bra digitalt för då kan fler ta del av dem, men det kan också finnas en poäng i att eleverna får känna på materialet och att arkivhandlingars materialitet kan bidra till större förståelse för kontexten. Vid frågan

om olika typer av materialitet har någon betydelse uttrycker informanten dubbla känslor inför digitalisering av läromedel riktat mot skolan:

I: Ja. Den senaste tiden har vi också lagt ut lite digitala lektionspaket som läraren kan ladda ner istället för att låna en väska liksom.

C: Tycker du det digitala underlättar?

I: Nej, för mig spelar det inte så stor roll. Väska eller digitalt, vad spelar det för roll? Inte så stor. I dom här lektionspaketen som är nedladdningsbara så har vi också några filmer när vi går omkring i magasinerna och visar. Och det får man ju inte med en väska liksom. Å andra sidan så är ju väskorna roligare på så vis att många kopior är ju ganska likt originalet liksom. Snarare än när man bara skriver ut en PDF-fil. Så är ju väskorna betydligt finare och mer spännande att öppna och kika in i.

Intervju 24-03-01

Vidare, det beskrivs inte som en självklarhet att alla verksamheter hade digitala läromedel tillgängliga, utan detta skiljer sig från arkiv till arkiv:

I: För att vi har egentligen inga färdiga digitala program som man kan nå via hemsidan. Det är enbart alltså, kom gärna hit och ta del av på plats. Sen kan jag ju skicka kopior digitalt.

Intervju 24-02-27

Vissa gånger har det varit värt att återgå till den fysiska versionen, särskilt när tekniken begränsar den digitala åtkomsten. En informant berättar om mötet med en grundskolelärare:

I: Vi har en [läromedel] som heter *Emil i Lönneberga* om livet på 1800-talet. Hon blev så glad läraren. Hon sa ”Hela min smart-board och hela datorsystemet ligger nere i mitt klassrum här efter jullovet. Så det är skönt att få något analogt!” Så ibland, hon var ju rätt glad att det fanns. Och jag tror dom yngre eleverna är rätt så glada att det finns något man kan känna på, ta på.

Intervju 24-02-26

Det digitaliserade materialet underlättar även underhållet av de fysiska kopiorna och läromedlen, då allt redan finns tillgängligt i datorn för utskrift. Något som i sin tur leder till att originalhandlingarna skyddas från upprepat bruksslitage:

I: Skillnaden på nittioalet, då man kopierade saker medan nu när man bara har scanner är jätteskönt. För då finns det ju sparat på datorn och då kan man bara skriva ut nytt. Jämfört med att kopiera det så är det mycket bättre.

Intervju 24-02-26

Det är tydligt att digitalisering av pedagogiska kopior och läromedel underlättar tillgängliggörandet och förmedlingen. Dessutom möjliggör det för arkivpedagogen att nå ut med sitt arkivmaterial till fler användare, något som inte är möjligt vid traditionell och platsbaserad arkivpedagogik (2009:34). Van Dyk påpekar att en digitaliserad version inte nödvändigtvis innebär ett minskat intresse för arkivet som fysisk plats, utan snarare bidrar till ökad nyfikenheten; ”the digitization of the archives is, optimistically, a potential for further engagement with an archive that enriches rather than negates the material archive” (2018:41). Däremot tillägger Tibbo (2002:19), att det är viktigt att anpassa det som tillgängliggörs digitalt för användare som inte nödvändigtvis talar samma språk som arkivarien och att en viss dissonans kan uppstå ur det. Därför, för att de pedagogiska kopiorna som digitaliseras inte ska riskeras att misstolkas vid användning, tillkommer alltid ett informationsblad med instruktioner och tips till läraren.

6 Arkivpedagogiska förmedlingsmetoder

Under bearbetningen av uppsatsens empiri utmärkte sig tre fokuspunkter: *Historia*, *Minne* och *Miljö*, i relation till de arbetsmetoder som användes av arkivpedagogen under förmedlingen av det pedagogiska materialet. I detta avsnitt kommer jag således att undersöka arkivpedagogernas delade och skilda erfarenheter kring förmedlingen av arkivkällor. Vart och ett av kapitlets avsnitt undersöker hur historieberättande, minnesträning och rumslighet används som metod av arkivpedagogen i arbetet med den pedagogiska kopian form och uttryck.

Först ut kommer jag redogöra hur arkivkällan begripliggörs genom att vävas in i en historisk kontext, med fokus på arkivpedagogiskt material riktat mot skolelever. Kapitlets andra avsnitt undersöker hur minnesträning formar och utvecklar arkivpedagogik mot en äldre publik. Med minnet som metod kan arkivpedagogen skapa ett naturligt sammanhang mellan användaren och arkivmaterialet, särskilt när det

kommer till mötet med äldre och pensionärer. Slutligen i avsnittet om miljön som aktör i förmedlingen, kommer betydelsen av rumslighet i arkivpedagogiska sammanhang att utvecklas närmare. Enligt Dewey (2004:23) är den sociala omgivningen vi rör oss i en viktig komponent i lärandeprocessen, vilket visade sig ha stor betydelse för hur arkivpedagogen arbetar i miljöer inom och utanför arkivets väggar.

6.1 En historisk kontext

Kopplingen till historia och användningen av historiebrik i mötet med användaren återkom hos informanterna. En viktig del av arkivpedagogens arbete är att sätta källan i relation till en social verklighet som mottagaren kan förstå och relatera till:

I: Och så har vi haft fotografier och handlingar från [stadens] hyresgästförening. Där det finns boendeförhållanden [...] Så är det någon bild på när dom sitter och dricker mjölk och dom äter liksom nyttigt mellanmål, och dom är ute i solen och så. Den kan man ju bara visa barn väldigt enkelt om man pratar om hur det var att vara barn på 50-talet. 'Titta man hade mjölk i glasflaskor!' 'Och titta, vad har dom för kläder?'

Intervju 24-02-26

Genom att titta på källans historiska kontext lär sig eleven om materialet *genom* materialet. Enligt Dewey blir historia ett utmärkt redskap för arkivpedagogen att presentera samhällets olika stadier av utveckling: .

Den måste verifieras genom hänvisningar till socialt liv. När den betraktas endast som historia, förläggs den till det förflutna och blir död och livlös. När den betraktas som en beskrivning av människans sociala liv och framsteg blir den meningsfull.

Dewey 2004b:51

I många arkivpedagogiska projekt sker lärandet utifrån sociala aktiviteter med fokus på kreativitet, handling och engagemang. Här kan arkivpedagogen tillåta sig att bli kreativ och uppfinningsrik i förmedlingen. Ett exempel på denna metod dök upp i arkivmappen *Tidernas Stad: Nöje och Fritid* där eleverna får pussla fram en historisk karta. Eleven engageras utifrån ett medium de känner igen och förstår. Enligt Dewey är det viktigt att kunna möta barnen genom att översätta materialet till deras sociala motsvarigheter

(2004b:47). Översättningen blir till en praktisk handling genom lek, där källans ursprungliga materialitet byter skepnad och gör lärandet till en kreativ process.

När det kommer till hur ett pedagogiskt material ska förmedlas brukar arkivpedagogen skaffa en förförståelse för vad eleverna i samband med besöket lär sig på historieundervisningen och förbereder därefter ett material som kan tänkas komplettera den undervisningen.

En informant berättar om ett samarbetsprojekt mellan olika orter i Skåne, där fokuset på att utbilda skolelever i sin egen lokalhistoria även bidragit till att sänka tröskeln till arkivet:

I: Det som är tacksamt med årskurs tre, årskurs två är ju att dom läser mycket lokalhistoria. Så där kunde vi ju knyta an till det att man ska lära sig om sin bygd, om sin hemorts historia.

Intervju 24-02-26

Tanken är att eleven ska lära sig något nytt genom att sätta redan förvärvade historiekunskaper i ett faktiskt historiskt sammanhang. Holm menar att eleven utifrån arkivmaterial kommer att kunna relatera till historia på ett djupare och mer personligt plan, särskilt genom att betona ett lokalt historieavtryck (2011:52). En annan informant återger hur hen förbereder en workshop för skolelever:

I: Ja men till att börja med. Dels måste man ju ta reda på vad det är för åldersgrupp. Kolla läroplanen. Vad ska dom kunna? Och då kanske också pricka in en historisk period eller företeelse som dom kommer jobba med den här årskursen helt enkelt. Och därefter så måste man ju läsa på lite om den här perioden eller processen. Friska upp minnet liksom, så att man vet vad man ska förvänta sig i arkivhandlingarna.

[...] Och sedan därefter får man börja ta fram handlingar som dels kan reflektera både dom stora historiska skeenden men på den lokala nivån liksom. Man kan ju också lägga upp det lite olika. Dels kan man ju hitta lite olika handlingar som kanske tillsammans kan berätta om ja en historisk berättelse. Antingen om enskilda individer eller om en förändringsprocess. Som tillsammans antingen kompletterar det som man lär sig i läroböckerna eller kanske till och med säger emot liksom. Som gör det hela lite komplicerat.

[...] Eller så kan det vara att man har några handlingar som man jobbar, liksom ställer historiska frågor till och eleverna får öva sin källkritiska förmåga liksom. Det får man ju göra även på det andra sättet men då är det kanske tydligare.

Intervju 24-03-01

I skapandeprocessen av ett arkivpedagogiskt material läggs stor vikt vid elevernas förkunskaper i historieämnet samt vilken årskurs de går i. En informant berättar hur hen inte värjer sig för att använda liknande material oavsett ålder, dock via olika metoder. Istället för att de yngre eleverna tar sig an materialet på egen hand levandegör informanten handlingarna genom att sätta in dem i ett sammanhang som blir begripligt för barnen:

C: [*gestikulerar mot ett handskrivet protokoll med snirklig skrivstil*] För att göra detta begripligt så sätter du ihop det tillsammans med andra källor? Men det är fortfarande mycket text och svårt att läsa så hur görs det intressant?

I: Det här är ju för gymnasiet, högstadielklass. Dom flesta börjar ju inte med det här utan har läst lite om emigrationen och satt in det i ett sammanhang. Och sen tror jag inte att man sätter dom med den handlingen först. Dom har en berättelse. Man försöker levandegöra det lite.

[...] Men det är ju en utmaning med handstil. Oftast är det lite lättare när det är listor. För där kan man förvänta sig att en uppgift ska stå under den rubriken. Det är namn och plats.

[...] Protokoll där kan man ju börja med yngre eleverna "Har ni elevråd?" och så pratar man lite kring det här. Alltså att man försöker sätta in det i ett sammanhang dom kan relatera till. Men ja, att läsa det själv så får man nog vara lite äldre.

Intervju 24-02-26

I: Det är väl med svårigheten här. Att det finns fällor också. Att man tycker själv saker är ganska intressanta. Man gör en övning och man klarar av den själv liksom. Men vem är man? Helt representativt så är man ju inte en sjuttonåring i gymnasiet. Utan man har ju ett intresse. Så det är också en sådan där utmaning att lägga saker och ting på en rimlig nivå. Saker som blir definitivt görbart, bara att man har misslyckats några gånger för man gjort det lite för svårt. Att man vill lite för mycket.

I: Och då är det bättre att lägga det på en rimligare nivå. Visst det är bra om eleverna lär sig saker och ting när dom är här. Men det är ju också precis lika viktigt att dom har haft en rolig stund när dom är här. Och att dom kan tänka sig att komma hit igen också.

Intervju 24-03-01

6.1.1 Kopior eller original

Vid frågan om källans materialitet och dess betydelse i arbetsprocessen, kom samtalet in på bruket av kopior och original. En av informanterna menade att hen brukar ge originalet stor plats under workshopen:

I: Man går runt i klassen och visar originalhandlingar. Och då är det ju oftast handlingar som dom inte läser rakt upp och ner, utan då handlar det om att dom har ett utseende liksom. Ser gammalt och spännande ut. Och det finns ju också en poäng med att såklart visa det som man faktiskt pratar om. Men det är inte så svårt att hitta handlingar som *ser* gamla och spännande ut och *är* gamla och spännande liksom.

Intervju 24-03-01

Informanten lägger stor vikt vid originalets materialitet som hen anser adderar till stämningen i klassrummet. Att informanterna ändå involverar originalhandlingar är just för att addera viss autenticitet till kopiorna på bordet. När det kommer till lite äldre elever kan ett noga utvalt material av originalhandlingar distribueras ut och arbetas med, dock under noga uppsikt:

I: Det kan vara original när vi är ute i magasinet. Men när dom jobbar med en workshop så är det alltid pedagogiska kopior. Ibland kan gymnasiet få ha original men då har dom också mer fått sitta i de här läsesalsgrupprummen. Med handskar på. Nu har man väl tagit bort handskarna. Ja det har varit lite olika skolor. Men att man är försiktig och sitter där. Men dom får ju inte hela boxar då, utan vi har fortfarande gjort ett urval.

Intervju 24-02-26

Vid frågan om hur pass mycket kreativitet arkivpedagogen tillåtas vara i skapandet av pedagogiska kopior svara informanterna lite olika, vilket visar att skapandeprocessen är subjektiv:

C: Kan man vara väldigt kreativ vid en presentation?

I: Det kan man nog vara. Ja, jo jag kör kopior liksom, helt vanliga kopior. Så klipper man bort det vita som är i kanterna åtminstone. Fast jag kan ju också tycka att det är fränt om man har en kopia och kör upp den på storbildsapparaturen. Och läser därifrån. Men sedan så måste man ju också... Många texter måste ju transkriberas. Och det har inte jag några ambitioner med att få transkriptionen att se gammal och ålderdomlig ut. Oftast inte. För det är inte ett gammalt dokument.

Intervju 24-03-01

Här visar informanten att man vill få fram originalets utseende och gärna genom att testa olika tekniska och materiella lösningar. Hen sätter dock en gräns när det kommer till den mer konkreta översättningen av materialets innehåll, det vill säga transkriptionen. Här skulle man kunna skylla på tidsbrist eller ett ointresse i att upprätthålla illusionen av att hantera gamla handlingar, dock tolkar jag det som respekt inför originalets ursprungliga form. Att ge materialet en likvärdig position i det arkivpedagogiska samarbetet. Materialet och arkivpedagogen samarbetar inom samma nätverk på lika villkor, där det sociala i interaktionen med eleverna upprätthålls av det som Latour kallar för mänskliga som icke-mänskliga aktörer vars samspel begripliggör kopian. Detta samspel är betydelsefullt för att översättningen ska bli så smidig som möjligt (2015:133).

En annan informant lyfter fram det praktiska i kopians materialitet, exempelvis när man ska montera material i en utställning:

I: Det är alltid trevligt om man kan ha med originalhandlingar. Vi får ju ha original här, men vissa institutioner får inte längre ställa ut original. Då gör man pedagogiska kopior. Man kan göra det väldigt fint. Det kan också finnas en poäng i att göra kopior. För då kan du liksom sätta med nålar i baksidan av montern. Göra det tredimensionellt. Skriva ut på färg.

Intervju 24-02-26

Vid frågan om kopians utseende menar informanten att vissa arkivpedagoger lägger ner mycket arbete på att efterlikna originalet genom att ta fasta på kopians fysiska och taktila egenskaper men att det är olika. Själv försöker informanten fokusera på att få fram källans information och låta, om möjligt, originalet tala för sig:

I: Ja, här arbetar vi ju lite olika. Båda jag och [namn] jobbar lite olika med det här, men det är också beroende på lite vad det är för åldersgrupp faktiskt. Alltså från äldre åldersgrupper tycker jag det är viktigare att jag först och främst visar originalet. Det här är originalet. Det här är kopia. Och dom är gamla nog att förstå vad en kopia är för någonting. Och att det är informationen som är det viktiga där, än att få en kopia att se så verklighetstrogen ut som möjligt. Men där tänker vi lite olika.

Intervju 24-03-01

6.2 Miljöns betydelse

Många arkivinstitutioner ser potentialen i att bredda användningsområdet för arkivets fysiska lokaler och på så vis nå ut till nya arkivanvändare (SOU 2019:58/163). Att inte bara förlita sig på material i form av handlingar och föremål, framgick även i samtalen med informanterna. Vid frågan *Skulle du vilja guida mig igenom en vanlig arbetsprocess?* så beskrev två av informanterna:

I: Det blir ofta så att utifrån det tema som skolprogrammet är, så gör jag tre fyra bord med olika stationer där man står och berättar. Där jag också tänker på att när det kommer yngre elever är att jag aldrig tar in fler än femton stycken. Så man får jobba i halvgrupp. Den andra halvan får jobba med en workshop i en av salarna på andra sidan. När dom är så små får oftast en kollega, jag förbereder workshopen, men det finns alltid en kollega från oss som är där. Och så är dom 35 minuter visning, 35 minuter workshop. Alltså inte för länge och inte för stor grupp.

Intervju 24-02-26

I: Man börjar där inne, men en PowerPoint. Ibland blir det att jag håller mer eller mindre föredrag. Men ibland kan det blir diskussioner samtidigt. Och sen eftersom klasserna ofta är stora så brukar jag säga att nu delar vi in oss i två.

C: Det är det vanligaste? Att man delar upp?

I: Ja. Dom är för många annars. Och så brukar jag få springa två gånger i arkiven. Innan hade jag ju personal som kunde ställa upp och ta andra halvan. Vi kunde guida dem i arkiven från varsitt håll utan att det krocka. Men nu måste jag själv göra det och då lämnar jag ena halvan. Ena halvan får vara kvar i konferenssalen. Och där har jag skärmställningar, som dom får titta på. Bland annat om

änglamakerskan. Sådana här enkla viktväggar som är lätta att placera ut. En som är allmänt om stadsarkivet.

Intervju 24-02-27

Ett traditionellt arkivbesök resulterar allt som oftast i en rundtur i arkivets magasinslokaler. Enligt Dewey (1999:52–53) gynnas erfandet och utbildning av stimulans från omgivningen, det vill säga de sociala omständigheter användaren kommer i kontakt med under besöket på arkivet bidrar till att kunskap fångas upp om än subtilt. Många gånger behöver arkivpedagogen bara trycka på knappen till branddörrarna, för att fånga besökarens nyfikenhet. Det är här mystiken i arkiven kommer fram, att få se dörrarna slås upp och låta arkivmiljön tala för sig. På så vis blir även magasinet med sina rullande kompakthyllsystem och tunga volymer en högst bidragande aktör till den pedagogiska förmedlingen.

Här blir det tydligt att arkivpedagogerna arbetar utifrån samma metod i mötet med eleverna. Uppdelningen i mindre grupper underlättar arkivundervisningen och minskar risken för att originalen i magasinerna tar skada av upprepat bruk. En informant beskriver hur hen förhåller sig till materialitet på olika sätt i mötet med elever:

I: Den stora skillnaden på visning och workshop, alltså under en visning behöver folk inte ta del av materialet på egenhand. Det behövs inga transkriptioner för besökaren liksom. Utan det står ju jag och berättar om. Även om såklart dom får ju ta dela av och titta på handlingarna och bilder och ritningar och sådant där.

Intervju 24-03-01

Under en visning i magasinslokalen blir det praktiska elementen inte möjliga då endast arkivpedagogen får hantera originalkällor. Mansfield (2014) menar att ett passivt deltagande inte innebär att förmedlingen misslyckats, utan kan i kombination med andra aktiviteter mycket väl leda till bildande erfarenhet. För att återkoppla till Dewey kan rätt sorts stimuli av den sociala omgivningen bidra till ett ökat intresse för den (1999:52). På så vis hänger det mycket på arkivpedagogens egen kreativitet och lokalkännedom i att förvalta arkivet och dess bestånd på bästa sätt.

En informant berättar hur en del elever blir mer engagerade i upplevelsen av att bara få röra sig i arkivets lokaler. Att gå ner i magasinerna och titta på originalhandlingar kan fungera som isbrytare och ge upphov till nyfikenhet bland exempelvis skolelever. I sin

redogörelse över hur ett möte med en skolklass brukar se ut beskriver informanten så här:

I: Så jag går ner två gånger i arkiven, så skiftar vi när vi går upp. Så alla får se allting. Jag har ju gjort frågor och det beror ju på hur seriös man är och hur mycket tid dom har. Så får dom sitta kvar och göra några frågor på materialet eller bara ta del av det. Bekanta sig med det. Och sen byter vi grupp. Vissa elever är ju jätteintresserade och andra är kanske inte så...

C: Men dom är ändå här och tar del av det.

I: Ja. Och jag brukar fråga dom "om det var kanske lite roligare med arkiv än vad ni trodde?" Ja då kan dom inte säga nej, för att dom fastnar mycket för betygen. För då visar jag lite kändisbetyg. Publikfrieri, men ändå. Och då tycker dom "Wow!" Skolfotokataloger.

Intervju 24-02-27

Magasinen blir också en tacksam arbetsplats. En informant beskriver hur hen inte behöver förbereda visningar i magasinen på samma sätt som en workshop, då magasinet som plats blir tillräckligt för användaren, vilket ger informanten mer utrymme till vad hen kan prata om under visningen:

I: Men det är ju inte så att jag känner någon press på att jag måste hitta material som dom förstår och kan läsa på egen hand. Eller att jag då bidrar med transkriptioner.

C: Magasinet räcker?

I: Jaja. [...] Och likadant workshopen så jobbar man ofta med frågeställningar liksom. Här jobbar man ju med berättelse. Det kan ju vara att man berättar om specifika historiska nedslag eller berättelser men man kan ju också faktiskt ha visningar som berättar om arkivet och hur det är uppbyggt. Beroende på sammanhang.

Intervju 24-03-01

Arkivpedagogik kan även appliceras på miljöer utanför magasinet. Idag är det inte ovanligt att arkivpedagogen arrangerar stadsvandringar med fokus på lokalhistoria. Här blir visserligen det rumsliga avgränsningarna mer diffusa då till exempel städer tenderar att expandera och förändras tillutseendet, däremot återkommer vi till Deweys idé om

miljöns omedvetna inflytande. Det finns en poäng i att bryta invanda metoder och utmana lärandet i en miljö som är föränderlig och där kunskapsutbytet sker i ett ständigt givande och tagande i umgänget med omgivningen (Dewey 1999:54). Boman (1992:94) menar att vi på så vis konfronterar förutfattade föreställningar om vår verklighet. Att sätta de pedagogiska kopiorna i relation till dåtid och nutid, tolkar jag även som att det stärker källornas trovärdighet som historiska kunskapsaktörer.

En av informanterna berättade hur arkivet flyttade ut till olika utomhusmiljöer och kopplade arkivets samlingar till lokalhistoriska företeelser, platser och byggnader:

I: Vi hade satt upp en liten stadsvandring i Höör. När järnvägen kom till Höör. Och det blev ju mycket fotografier och även någon gammal karta och så liksom. Då blev det att man hittade platser och så jämförde man 'Hur ser det ut nu?' 'Hur såg det ut då?'

Intervju 24-02-26

Med hjälp av arkivkällor kunde arkivpedagogen återskapa en historisk kontext i samtida miljöer och låta stadsmiljön vara en del av det materiella. Enligt Fägerborg har tingens omramning det vill säga miljön de vistas i och skapas i betydelse för hur vi kan få ut kunskap om människor. Vidare menar Fägerborg att när människor rör sig i fält på liknande sätt möjliggörs ett erfarenhetsliknande förhållningssätt till det som studeras (Fägerborg 1992:77).

Genom att använda arkivkällor i sin ursprungliga kontext, går det att synliggöra relationerna mellan ting och människa. Här blir användningen av miljön och källorna en närmast performativ användning av det materiella, och samspelet mellan det mänskliga och de icke-mänskliga visar på ett ömsesidigt beroende av varandra (Feldman & Pentland 2005:95). Där arkivpedagogen bidrar med att begripliggöra alla trådar, bidrar källan med kontext och miljön med den erfaraende förankring som behövs för att användaren och besökaren ska kunna ta del av sammanhanget och kunskapen som skapas på platsen.

6.3 Minnets betydelse

I mötet med användaren blir det materiella betydelsefullt. Källan vare sig det är ett fotografi eller ett pennskrin, väcker något hos användaren som i sin tur berikar källan.

Detta påverkar översättningsprocessen. Kontexten som källan ursprungligen befann sig i innan den blev ett föremål för minnesträning vittnar om hur tidigare aktörer, det vill säga arkivbildaren eller arkivarien som förtecknade arkivet, i sin tur översatt och därefter placerat källan i ett sammanhang. Denna tolkning menar Callon (1991), kan vara en begränsning, exempelvis i hur användaren tar till sig källan om den är märkt av sin tidigare översättning.

Nevertheless the elementary operation of translation is triangular: it involves a translator, something that is translated, and a medium in which that translation is inscribed. Translations may change as time passes. Sometimes they are a product of compromise and mutual adjustments negotiated through a series of iterations.

Callon 1991:143

När det kommer att till återskapa ett minne så sker det ett naturligt utbyte av information och kunskap mellan användaren och källan. Detta blir extra tydligt i arkivpedagogik som riktas mot äldre. Här blir arkivpedagogen en länk mellan källan och användaren, men inte nödvändigtvis översättningen, det kan användaren stå för.

Ett av arkiven driver idag en programverksamhet kallad *Önska din egen bild från stadsarkivets bildgömmor*. Projektet går ut på att arkivpedagogen efter önskemål visar upp offentliga miljöer från förr, med hjälp av digitaliserade foto- och bildmaterial från arkivets bildbank.

I: Så börjar jag alltid 'Ska vi börja med en bild från Kullagatan?' Så skriver jag Kullagatan och så kommer alla bilder från Kullagatan upp. Så visar jag en rolig bild från gågatan. Och sen får dom själva önska. Och då är det någon som 'Åh, då vill jag se från Röamöllagatan!' och 'Har ni på det här huset som jag växte upp i?', så får dom själva önska. Så kommer det upp på storbild.

Intervju 24-02-27

Cook (2013:99) lyfter fram arkivets betydelse för det kollektiva minnet, när gemenskapen upplever något tillsammans skapas trygghet och förståelse för gruppens gemensamma förflutna. Besökarna som deltog i workshopen *Önska din egen bild* hade kanske ingen tidigare kontakt med varandra, men de delade ett gemensamt förflutet: ett minne av en gata, ett område, en park eller ett besök i en affär som idag inte längre finns.

Likt projektet *Önska din egen bild*, får minneslådor stor betydelse för minnesträning. Här använder arkivpedagogen fysiskt och taktilt arkivmaterial, som exempelvis fotografier, dokument och mindre föremål för att återskapa ett ögonblick i livet, ett varmt minne eller väcka en känsla från barndomen. Föremålen blir som ”triggers” eller minnesväckare och har som syfte att stimulera minnen och livsberättelser (Skånes arkivförbund 2009:43).

I: Och det är likadant med minneslådorna. Där jobbar man med något som heter *reminiscens metoden*. Att det är en slags minnesträning.

[...] Bland annat så tar du med ett föremål. Så du kan titta, känna, röra och tillsammans minnas gamla tider. Att det blir som en slags minnesträning. Också en trevlig stund. Att prata lokalhistoria och så.

Intervju 24-02-26

En av informanterna har erfarenhet av att arbeta med minnesträning eller så kallad *reminiscens metoden*. *Reminiscensarbete* är ett välkänt begrepp inom äldreården och innebär att användaren ”drar sig till minnes”, det vill säga ”reminiscens är både processen att minnas och metoden med vilken man aktivt utforskar och stimulerar människors minnen och livsberättelser” (Skånes arkivförbund 2009:43).

I sitt arbete med minneslådor berättar en informant att det är viktigt att utgå från hur mycket användaren klarar av och kan hantera:

I: Man måste alltid göra ett urval. Man måste alltid utgå från något. Antingen så gör man väskor med lite mer föremål och så kanske man inte visar allting på en gång. Eller så gör man väskor där det inte är så mycket. För det får inte vara för mycket vid samma tillfälle. Det beror ju på hur pigga dom äldre är. För det kan vara dom som är dementa och sen kan det vara dom som är jättepigga liksom. Så där får man också anpassa efter mottagaren.

Intervju 24-02-26

Även om arkivet ofta själv bistår med minnesväckare är det inte ovanligt att samarbete uppstår tillsammans med liknande institutioner eller för den delen privatpersoner. En av informanterna minns när minneslådor skulle sättas ihop i Kristianstad:

I: Och då gjorde vi tema *Lek och leksaker*. Tema *Fordon*. Tema *Beredskapstid* och *Djur och natur*. Och då hade vi också fyra möten där man tar fram teman. Tar med

material. Och då var det någon som blev jätteengagerad och hon tog med stickade Barbiedockkläder och hade med Barbiedockor. [...] Det kanske inte var så mycket arkivmaterial, det fick jag stå för liksom

Intervju 24-02-26

Minneslådor och bildprojekt som *Önska din egen bild* kan således fungera som terapi och hjälpa äldre att knyta an socialt samt utforska sin egen identitet och historia. Det blir även ett sätt att få in värdefull information genom muntliga berättelser och historiska återgivningar, som i sin tur berikar arkivet (Skånes arkivförbund 2009:44).

7 Formbara möten

I detta avsnitt kommer jag beröra den kommunikation som uppstår i samband med skapandet och förmedlingen av arkivpedagogiska arbetsmaterial. Som nämndes i föregående kapitel, ger mötet med användaren mening till materialet. Det kan antingen vara genom att berika det pedagogiska materialet med nya kunskaper och insikter, eller att avvisa källor som anses ointressanta eller svårarbetade. För att översättningen ska resultera i ett fungerande pedagogiskt material, måste det testköras. Här kan exempelvis elevens feedback i samband med en workshop påverka hur slutversionen blir, och arkivpedagogen har gå förhand en dialog med lärare i syfte att välja ut arkivkällor som passar elevens kunskapsnivå.

7.1 Kommunikation och återkoppling

Programverksamhet med särskilt fokus på elever och skola har sedan mitten av nittioalet varit ett av arkivpedagogikens främsta mål, att tidigt väcka lust till arkiv och arkivforskning (2004c:92). Enligt Awebro (2004a:103) var tanken med de olika arkivpedagogiska satsningarna att utveckla elevens sätt att reflektera kring människors livsvillkor och finna samband mellan dåtid och nutid. Särskilt arkivväskan blev ett betydande verktyg för arkivpedagogerna för att nå ut till skolan. Informanterna som deltog i den här undersökningen för en dialog med läraren, inför mötet med eleverna:

I: Oftast när man sätter ihop något nytt så kan det vara bra att ha någon lärare med sig som man kan bolla materialet med. Att man testar. Man har provklasser. När man tar fram något nytt så tar det oftast lång tid. Sen kan man, om det är välarbetat, kan man använda det under väldigt lång tid också.

Intervju 24-02-26

I: Jo i mailkonversationer, i början så presenterar jag ju upplägget. Att det blir mycket kopior, men å andra sidan får man ju också komma ner i arkivets magasin, bara för att se hur det ser ut. Jag har lite mailkommunikation. Ibland så frågar lärarna om det är något dom behöver förbereda. Nä, men dom kan ju typ googla på vad ett arkiv är. För att alla vet ju inte det.

Intervju 24-02-27

I det sista citatet poängterar informanten att en viss förförståelse för verksamheten inför ett arkivbesök kan vara nyttigt för såväl elever som lärare. Därmed kan arkivpedagogen snabbare komma igång med workshop och visning utan onödig förvirring från besökare.

För att mötet med arkivverksamheter ska vara fruktbart och inte ses som en engångsföreteelse, frikopplad från den vanliga undervisningen, menar Holmberg och Madell (2018:52) att besöket måste betraktas som en del i en större process. Därmed blir det avgörande för elevens bildande erfarenhet att kontakten mellan skola och arkiv inte avbryts efter ett första besök. Enligt Dewey (2004:180) är det kontinuitet, det vill säga den upprepade handlingen som stärker den bildande erfarenheten, dels för eleven, dels för arkivpedagogen. Arkivpedagogens möte med elever och lärare bildar ständigt nya erfarenheter som bygger på varandra, vilket utvecklar och berikar arkivpedagogens arbetet (2004:173).

Här blir det viktigt med återkoppling för att bibehålla ett gott samarbete. En av informanterna berättar hur hen är noga med att involvera både elever och lärarens åsikter under och efter en workshop:

I: Men sen har man någonting som man tänker 'Ok det här vill jag nog testa!' Så erbjuder man den här workshopen via kulturbokningarna en termin. Och så får man under tiden utvärdera. Prata med elever och lärare och se om dom tycker det fungerar. Och sen får man fila och ändra på det man har gjort, för att förhoppningsvis erbjuda något bättre.

C: Utvecklar du alltid det du gör, eller tänker du 'det här är bra, det får vara'?

I: Nej men det får man ju alltid lämna öppet för att utveckla och förändra. Definitivt.

C Det är alltid formbart.

I: Ja det är det. [...] Det kan vara att man testat olika grejer och så har man en dialog med elever och lärare under tiden.

Intervju 24-03-01

Fokus på god kommunikation och återkoppling sker även i mötet med pensionärer och personal inom äldreboenden. En informant berättar att det inte är ovanligt att personalen hjälper till i skapandet av arkivets minneslådor:

I: Det som är lite liknade är när vi gjort de här minneslådorna för äldreomsorgen. För då har vi haft personal från äldreboende. Det kan man jämföra med en lärare. Så där har vi haft aktivitetssamordnare eller annan daglig personal på vårdboende, där har vi träffat dom fyra gånger. Tagit fram teman. Dom har fått titta på förslagsmaterial och så har det gått i dialog.

Intervju 24-02-26

Vid dessa möten är det ofta arkivpedagogen som besöker olika äldreboenden eller dagverksamheter, och tar med sig minneslådor som visas upp. En av informanterna berättar att besöken är givande och uppskattningen hos de äldre ger en känsla av att man gör något bra:

I: Och nu ska jag ut med *Folkparksväskan*. För det är inte sådant som vi skickar ut men om dom hör av sig aktivt så kan vi komma ut. I april så ska jag ut och ha ett litet minnescafé om folkparken. Det är ungefär en timme. Och så tittar man på dokumenten tillsammans. Och sista jag var där så visade jag en bild och så pratade vi i tio minuter om den bilden. Det var väldigt tacksamt. Plötsligt så hade det gått en timme och så sa dom 'Vill du fika med oss?' 'Ja det kan jag göra!' [*skratt*] Och nu så skrev dom 'Dom pratar fortfarande om när du var här förra året!' 'Vill du komma igen?'

Intervju 24-02-26

7.2 Samverkan mellan verksamheter

Samverkan mellan arkivinstitutioner har bidragit till ökat utbyte av erfarenheter inom den publika verksamheten. Ett aktivt samarbete mellan institutionerna gynnar inte bara arkivpedagogen utan bidrar således till att synliggöra hela arkivverksamheten. Föreläsningar och workshops inleds ofta med en kort beskrivning av vad ett arkiv är, ”Ja man har kanske först en gemensam, kort introduktion. [...] ’Vad är ett arkiv?’ ’Vilka olika sorters arkiv har vi?’ ’Varför har man arkiv?’ (Intervju 24-02-26). Detta menar Lundbäck (2012:40) visar på ett av arkivens vanligaste problem, nämligen allmän okunskap om vad ett arkiv är och vad ett arkiv gör. Vidare lyfter Lundbäck samverkan mellan kulturarvsinstitutioner som en möjlig lösning på problemet (2012:41).

När arkiven på allvar började ta sig an arkivpedagogisk verksamhet, blev skapandet av pedagogiska kopior en naturlig träffpunkt för många arkivpedagoger.

I: Jag kan ju berätta att i början då när arkivpedagogik var nytt, så jobbade vi väldigt brett. Och vi samarbetade och gjorde väskor tillsammans med andra arkiv. Medan vi nu också försöker mer lyfta det vi själva har. Material och expertis. Det var som en missions-era där i början så. *[Gestikulerar mot arkivmaterial på bordet]* Det är också material från andra arkiv, men det står ju att det är framtaget i samarbete. Och ibland har vi ju exempelvis med Riksarkivet eller museerna att man faktiskt gör program tillsammans. Att man har mer material tillsammans.

Intervju 24-02-26

Exemplet som informanten tar upp visar hur den tidiga skapandeprocessen i tillverkningen av arkivväskor blev ett gränsöverskridande samarbete mellan institutioner, och att fokuset idag snarare ligger i att framhålla sitt eget arkivbestånd. Här går det att se hur synliggörandet av arkivverksamheten blir beroende av samverkan mellan representanter ur den publika verksamheten från respektive arkivinstitution. Arkivpedagoger utbyter expertis och erfarenheter mellan varandra, och arkivmaterialet blir den gemensamma länken till vidare samverkan. Tillsammans bildar man en kedja av kunskap, som slutligen uppmuntrade arkivpedagogerna att fokusera på sitt eget arkivbestånd och applicera det man lärt sig på den egna publika verksamheten. Denna kedja av beroenden och relationer återkommer i Callons (2012) forskning om hur aktörer blir beroende av varandras kompetenser för att nå ett gemensamt mål.

Samverkan mellan kulturarvsinstitutioner har således bidragit till ökad synlighet av den egna verksamheten. En av informanterna berättar hur ett projekt riktat mot skolan, formades i mötet mellan olika föreningar och verksamheter:

I: Vi har haft ett projekt nu som heter *På varje plats* som pågått mellan 2020–2023. Och den har varit med Skånes hembygdsförbund, Trelleborgs museer och Regionsmuseet Skåne som tidigare hette Regionsmuseet Kristianstad. Och det har varit ett skolprojekt som heter *På varje plats*. [...] Där vi har samarbetat. Och det har varit utmaningar och så. Samtidigt är det liksom väldigt så här positivt att samarbeta med stora institutioner. För man syns ju.

[...] Vi har jobbat i tre kommuner. Vi har jobbat i Skurup, Höör och Osby med att kontakta skolor. Framför allt låg- och mellanstadiet som nappade, även om vi vände oss till alla. Och tagit fram skolprogram i skolans närhet. Den lokala platsens historia. Det var till exempel en skola i Höör, som låg precis bredvid en gammal vattenmölla. Dom hade ju varit vid möllan men dom hade ju liksom inte använt den på det sättet. Kanske på friluftsdagar, någon tipspromenad... Men vi kontaktade den gamla Mölle-föreningen och tillsammans med dom satte ihop ett program och vi fick med kyrkopedagogen som också var med på programmet. För att vi hade med sten från Höör, som dom hade byggt domkyrkan i Lund av.

Intervju 24-02-26

Samarbete med museiverksamheter kan innebära ett aktivt utbyte av material, kunskap och miljö. En informant återger sin erfarenhet av att samarbeta med stadens museum:

I: Vi delar erfarenheter med varandra. Det gör vi. Och vi har ju samarbeten också, som med museet och museipedagogerna. Men inte så mycket för dom yngre faktiskt. Utan samarbetena som vi haft mest intensivt är ju med utställningar och sånt. Jag har haft exempelvis visningar borta på museet. Dom har lånat in arkivhandlingar till vissa utställningar.

Intervju 24-03-01

En annan informant beskriver hur man under de senaste två åren, i samband med Arkivens dag, slagit ihop sig med det kommunala museet då arkivets egna lokaler inte erbjuder samma tillgänglighet:

I: Där behöver man inte ha biljetter och sådant. För här har vi en brandföreskrift att man bara får ta ett visst antal personer. Hela Arkivens dag ska vara öppet hus.

Man ska inte behöva lösa biljetter. Vi har ju haft det här, men det blir ju trångt och ja, men det samarbetet har vi.

Intervju 24-02-27

Även Arkivens dag ger möjlighet för viss återkoppling med besökaren:

I: Vid Arkivens dag så brukar det ligga en liten besöksenkät som man kan följa upp hur det är. Det är inte alla, inte så jättemånga som svarar på den men det är några stycken. Där kan man få lite feedback på vad dom tyckte om årets arrangemang och så. Men där handlar det liksom bara om att ja ”Vad funkade förra året?” Man har en sådan liten utvärdering efter att man haft arrangemanget.

Intervju 24-02-26

Även om besöksenkäterna inte återger alla användares upplevelser ger den en liten bild av hur arrangemanget skulle kunna förbättras eller förändras. Precis som Mansfield (2014:35) visar i sin studie av Arkivens dag, blir återkoppling med användaren avgörande för vad som fungerar och inte fungerar när det kommer till arkivpedagogisk programverksamhet. Vad användaren kommunicerar i relation till en aktivitet får betydelse för hur den pedagogiska verksamheten väljer att utveckla aktiviteten och förhålla sig till de arkivkällor och material som ingår i den. Genom att belysa vilka materialval och verksamheter som ingår i olika arkivprojekt och programverksamheter, bidrar således till att blottlägga ett nätverk av relationer som blir nödvändiga för att den publika verksamheten ska kunna fungera (Hultman et al 2012:34–35).

I mötet mellan mänskliga som icke-mänskliga aktörer, det sociala och materiella, blir det tydligt att kommunikation och tolkning inte enbart styrs av människan. Informanterna har i detta avsnitt beskrivit olika former av nätverkande och relationsbyggen där meningsfulla materialiteter inte exkluderas till förmån för mänsklig exceptionalism. Exempelvis hur samverkan mellan institutioner bidrar till ett aktivt utbyte av material och kunskap, samt hur de pedagogiska kopiornas materialitet bidragit till att skapa en länk mellan arkivpedagogen och användaren.

Fram tills nu har det här kapitlet visat flera exempel på hur arkivpedagogisk programverksamhet används i syfte att underhålla relationer, synliggöra och begripliggöra arkivets material samt forma ny kontaktnät. Så vad tycker informanterna själva om att människor kommer till arkiven? Anser de att arkivpedagogik tillför något till den publika verksamheten?

Vid frågan *Vad anser du om arkivets roll som mötesplats för allmänheten?* beskrev en av informanterna att användaren alltid bör prioriteras, oavsett om arkiven sysslar med offentlig verksamhet eller använder sig av publik- och pedagogisk verksamhet. Därmed blir arkivpedagogik en tillgång för att göra något extra utöver ordinarie utåtriktad verksamhet:

I: Att alla arkivarier har en skyldighet att ta emot besökare, vara trevliga och hjälpa dom att hitta rätt i arkiven. Men det kanske är mer så här att det är 'on demand'. Inget som är planerat. Det är mycket serviceinriktat. Lite ad hoc. Man tar emot någon och man hjälper dom. Medan en arkivpedagog då har man 'Jag vill göra något för den här målgruppen', 'Jag har en målgrupp, vad vill jag göra med dom?' Det är mer planerat. Strukturerat. Det är också tillgängliggörande fast två olika aspekter av det.

Intervju 24-02-26

Som arkivpedagoger föredrar informanterna att få in användare till arkivlokalerna, de beskriver det som positivt att få berätta och visa upp arkiven. En informant lyfter fram fördelarna med fysiska besök vid arkiven och menar att det inte bara är arkivet som tjänar på besöken utan även arkivpedagogerna själva:

I: Och så får man energi av dom. Man blir trött också men man får ändå energi. Och man vet att pensionärsgrupper, då kan det vara en och en halvtimmesvisningar i arkiven. För dom tycker det är så kul så dom vill aldrig gå därifrån. Medan då ungdomar. Det är både och. Det är några lärare som tycker att "Nu ska ni kunna det här" och eleverna är lite *exit orientated*. Det fick man lära sig på museiutbildningen. Dom letar efter den gröna skylten och är *exit orientated*. Dom vill bara ut.

Intervju 24-02-27

Vidare berättar informanten att det ibland kan vara svårt att hålla sig för skratt under skolvisningar och minns ett tillfälle när en elev högljutt kommenterat ett skolfoto som visades upp för klassen. Hen påpekar att även om ungdomar inte alltid är så pigga att visa intresse för arkivverksamhet, så är mötet med eleverna upplyftande och roligt, och deras ärlighet kan ibland ge upphov till en del komiska situationer:

I: Ja och vi vänder oss till alla. Vi har ju, som sagt klyscha, arkiven är till för att användas. Och eleverna... Kan man få nån! Kan man få någon tonåring intresserad, för det är ju inte ballt och fräckt att visa sig intresserad här.

Intervju 24-02-27

8 Sammanfattande diskussion

Det inledande citatet i den här uppsatsen ”Arkiv är till för att användas. Det är inte till för att man ska lämna in och aldrig titta på det igen. Utan det är ju till för att användas!”, har varit vägledande under hela genomförandet, såväl under skrivprocessen och bearbetningen av materialet, som när det gäller mitt eget förhållningssätt till arkivpedagogik som praktik. Min avsikt med uppsatsen var att uppmärksamma olika praktiska element inom den arkivpedagogiska verksamheten. För att återkoppla till uppsatsens syfte har det handlat om att bidra till ökad förståelse för *hur* arkivarien använder arkivkällor inom den publika verksamheten.

I den första frågeställningen *På vilket sätt spelar urval av källor och materialitet roll under skapandeprocessen?* undersökte jag hur arkivpedagogen förhåller sig till materialitet under skapandeprocessen av ett pedagogiskt material. Med hjälp av ANT gick det att förstå i vilken mån arkivpedagogen och arkivkällorna samspekar med varandra. Oavsett vilket slags uttryck den pedagogiska kopian kommer att få, det vill säga om det blir en workshop, magasinvisning, utställning eller arkivväska, kunde jag i analysen konstatera att alla informanter i någon mån utgår från vad källan säger. Källans innehåll och materialitet sätter således gränserna för vad som går att översätta och därmed tillgängliggöras. När källan inte är tillräcklig kompletteras materialet med ytterligare en arkivbildare, och på det sättet bildas ett nätverk av aktörer som adderar med ytterligare information. Därmed skapades en samsyn i vad som är möjligt att översätta och hur det färdiga materialet skulle kunna gestaltas.

Den här uppsatsen visade att arkivpedagogerna i stort delar inställningen till arkivkällans materialitet. Samtidigt blir själva skapandeprocessen individuell och subjektiv, där urval och perspektiv kan färgas av arkivpedagogens egna preferenser och intressen. Detta syns exempelvis i den pedagogiska kopians utseende. Generellt sett

arbetar arkivpedagoger gärna med att försöka återskapa originalets materialitet, för att på så sätt ge en känsla av autenticitet och bibehålla den historiska kopplingen.

Den här uppsatsen berörde även inställningen till och användningen av digitaliserat arkivpedagogiskt material. Informanterna är övervägande positivt inställda till att läromedel görs tillgängliga för användare via arkivens hemsida, samtidigt som de gärna ser att användarna fortsätter att besöka arkiven och tar del av materialet på plats. Vidare visade uppsatsen att det finns fördelar med att erbjuda både fysiska och digitala läromedel. Dessutom underlättar digitaliserat arkivmaterial underhållet av pedagogiska kopior, såväl som originalkällan, då originalet inte riskerar att gå sönder av upprepat bruk utan kan säkras och bevaras i magasin.

I den andra frågeställningen *Vilka pedagogiska metoder och strategier används under skapandeprocessen?* undersökte jag metoder som används i syfte att förmedla de pedagogiska kopiorna inom den publika verksamheten. Genom att utgå från metoder som berör historiebruk, minnesträning och rumslighet går det att belysa vilka mottagare arkivpedagogen vänder sig till.

Arkivväskan som blivit synonymt med arkivpedagogisk verksamhet har idag börjat digitaliseras, men det finns ett behov av att ha kvar den fysiska kopian då taktila och fysiska element uppskattas bland användare. Med stöd av Dewey gick det i den här uppsatsen att se hur ett praktiskt element, som att inläring gynnas när skolelever kommer i kontakt med ett material under en workshop. Uppsatsen visade att den vanligaste förmedlingsmetoden av pedagogiska kopior för skolelever är en workshop med magasinvisning. Genom att kombinera aktivt och passivt deltagande som metod i mötet med användaren, låter arkivpedagogen erfarenheten av workshopens praktiska element byggas på i erfarenheten av visningens mer observerande hållning. Kombinationen av dessa metoder bildar således en komplett uppvisning av arkivverksamheten. Däremot finns det delade åsikter om användningen av original i mötet med användaren, även om det gick att urskilja ett mönster som innebär att original visas i magasinerna och kopior brukas under workshopen.

Den tredje frågeställningen *I vilken mån formas det pedagogiska materialet i mötet med användaren?* visade att det pedagogiska materialet utvecklas och formas i mötet med elever, lärare, verksamhetspersonal och kulturarvsinstitutioner. Det kan handla om

att det pedagogiska materialet berikas med nya kunskaper och insikter, men också att källor som uppfattas som ointressanta eller svårarbetade exkluderas.

Det framkom vid analysen att arkivpedagogen inför en workshop eller ett möte försöker skaffa sig en uppfattning om vad användaren redan vet och vad som förväntas av besöket i arkiven. På så vis underlättas skapandeprocessen och förmedlingen. Vidare görs olika former av återkoppling med användaren för att kunna bedöma vad som behöver förändras och förbättras. Vid mer omfattande programaktiviteter, som exempelvis Arkivens dag eller i samband med projekt som omfattar större geografiska områden, är det vanligt att arkivpedagogen samverkar med andra kulturarvsinstitutioner. Här visade den här undersökningen att samarbetet uppskattas då det leder till ett naturligt utbyte av erfarenheter och material.

Syftet med uppsatsen var att synliggöra och skapa kunskap om hur en arkivhandling blir till ett pedagogiskt arbetsmaterial inom arkivets publika verksamhet. För att uppnå detta syfte ställdes följande övergripande fråga ***Hur skapas ett pedagogiskt material till den publika verksamheten?*** Under genomförandet av uppsatsen blev det tydligt att arkivpedagogik är en verksamhet med god materialkännedom och insyn i arkivbeståndet. Uppsatsen visade också att det inte bara handlar om det praktiska elementet i att begripliggöra källor. Förmedlingen och mötet med användaren spelar en betydande roll i arkivpedagogens arbete och skapandeprocessen, då materialet formas utifrån användarens behov. Uppsatsen fokuserade på endast tre arkivverksamheter, vilket inte gör den representativ för all arkivpedagogisk verksamhet i Sverige. Resultatet kan ändå utgöra ett underlag för fortsatta diskussioner och studier, då den åskådliggör praktiska element i arkivpedagogik, som att förbereda, genomföra och underhålla arkivpedagogiskt material. Även om jag inte menar att all arkivpedagogisk verksamhet ser likadan ut, finns flera likheter i informanternas berättelser avseende arbetsmetoder, inställning till materialitet och till arkivverksamheten generellt.

8.1 Vidare forskning

Det saknas forskning om arkivpedagogik och publik verksamhet. Med utgångspunkt från den här uppsatsen föreslås några möjliga forskningsfrågor att gå vidare med och bevara för att vidareutveckla området.

Min undersökning byggde på intervjuer och materialstudier av tre arkiv inom samma geografiska område, vilket endast ger en lokal bild av användningen av arkivpedagogik. Det vore intressant att via intervjuer och observationer undersöka arkiv med olika perspektiv från övriga delar av Sverige, men även att inkludera arkiv internationellt, för att få fördjupad förståelse för hur arkivpedagoger arbetar med källor och förhåller sig till materialitet. Därefter, skulle dessa erfarenheter, inhämtade med kvalitativ metod, kunna utgöra underlag för frågor för en enkät med kvantitativ ansats. En enkätstudie skulle nå fler arkivpedagoger på olika verksamheter, och bidra till en bredare bild av arkivpedagogik och fördjupat ämnesinnehåll.

Ett sätt att utmana föreställningen om arkivpedagogik som enbart barncentrerad arkivverksamhet, är att i fortsatt forskning närmare studera arkivpedagogik för äldre. En stor del av de besökare som kommer till arkiven är pensionärer, och då ofta släktforskare. I *Slutrapport: Nationellt uppdrag inom arkivpedagogik (2009)* finns ett exempel på forskning om kultur och hälsa med fokus på reminiscensmetoden. Sådan forskning har visat sig vara till nytta för undervisning inom exempelvis omvårdnad, men skulle även vara av intresse att undersökas utifrån ett arkivvetenskapligt perspektiv.

När det kommer till urval och översättning hade en djupare undersökning av arkivpedagogens maktposition i förhållande till användaren kunnat bidra till att skapa förståelse för, och kunskap om, vad som väljs ut i ett arkiv och vad som väljs bort. Ett sätt att försöka nå sådan kunskap hade kunnat vara att fördjupa sig ytterligare inom ANT, och då använda metoden *skuggning* i samband med deltagande observation. Denna metod är dock oerhört tidskrävande och hade inneburit en del förarbete och planering, varför den inte var genomförbar inom ramen för den här uppsatsen.

Jag hoppas att jag genom den här uppsatsen kan bidra till att öka intresset för arkivpedagogisk verksamhet genom att lyfta fram potentialen i det praktiska arbetet med arkivkällor. Genom att arkivarier får större materialmedvetande kring hur källorna skulle kunna användas i mötet med besökaren, kan detta förhoppningsvis spegla sig i arkivets övriga verksamhetsområden. Arkiven är ju som sagt till för att användas!

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Ahrne, G., & Eriksson-Zetterquist, U. (2015). Intervjuer. I Ahrne, G., & Svensson, P. (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. 2 uppl. Liber, ss. 34–53.

Awebro, K. (2004a). Arkivpedagogik – med ett mångkulturellt perspektiv. I Lahdenperä, P. (red.) *Interkulturell pedagogik i teori och praktik*. Studentlitteratur, ss. 99–117.

Bohman, S. (1997). Besökarna och museendet av historien. I Bohman, S., & Palmqvist, L. (red.) *Museer och kulturarv*. Carlssons, ss. 92–104.

Callon, M. (1991). Techno-economic networks and irreversibility. I Law, J. (red.) *The sociology of monsters*. Routledge, ss. 132–161.

Callon, M. (2012). Några element av en översättningssociologi: domesticering av pilgrimsmusslor och fiskare vid St. Briecbukten. övers. Lee, F. I Hultman, M., Lee, F., & Åsberg, C. (red.) *Posthumanistiska nyckeltexter*. Studentlitteratur, ss. 153–168.

Cook, T. (2013). Evidence, memory, identity, and community: four shifting archival paradigms. *Archival Science*. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10502-012-9180-7>

Dewey, J. (1999). *Demokrati och utbildning*. övers. Sjödén, N. Didalos.

Dewey, J. (2004b). *Individ, skola och samhälle*. övers. Hartman, S., Hartman, R.M., & Lundgren, U.P. (red.) 4 uppl. Natur och Kultur.

Feldman, M., & Pentland, B. (2005). Organizational routines and the macro-actor. I Czarniawska, B., & Hernes, T. (red.) *Actor-network theory and organizing*. Liber, ss. 91–111.

Fägerborg, E. (1992). Tumme med tingen – i fält. I Silvé, E. (red.) *Tumme med tingen. Om det materiellas roll i museernas samtidsdokumentation*. Nordiska museets. ss. 73–99.

Fägerborg, E. (2011). Intervjuer. I Kaijser, L., & Öhlander, M. (red.) *Etnologiskt fältarbete*. 2 uppl. Studentlitteratur, ss. 85–110.

- Gradén, L., och Kaijser, L. (2011). Fotografi och film. I Kaijser, L., & Öhlander, M. (red). *Etnologiskt fältarbete*. 2 uppl. Studentlitteratur, ss. 175–203.
- Holm, M. (2011). *Pedagogik för att levandegöra historia – en jämförelse av musei- och arkivpedagogik med hänsyn till historieförmedling*. Masteruppsats, Lunds universitet. URN: <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/1974014>
- Holmberg, J., & Madell, N. (2018). *Det långa klivet till arkivet? En undersökning av arkivpedagogikens möjligheter som lärande resurs i skolan*. Masteruppsats, Lunds universitet. URN: <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/8943089>
- Hultman, M., Lee, F., & Åsberg, C. (2012). Möt den posthumanistiska utmaningen. I Hultman, M., Lee, F., & Åsberg, C. (red). *Posthumanistiska nyckeltexter*. Studentlitteratur, ss. 29–42.
- Hultman, M., Lee, F., & Åsberg, C. (2012). Posthumanistisk ordlista. I Hultman, M., Lee, F., & Åsberg, C. (red). *Posthumanistiska nyckeltexter*. Studentlitteratur, ss. 201–219.
- Lalander, P. (2015). Observationer och etnografi. I Ahrne, G., & Svensson, P. (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. 2 uppl. Liber, ss. 93–112.
- Latour, B. (2012). *Artefaktens återkomst. Ett möte mellan organisationsteori och tingens sociologi*. Överst. Wennerholm, E. 2 uppl. Santérus.
- Latour, B. (2015). *Tinget återställt*. överst. Kjellberg, L. Studentlitteratur
- Law, J. (2009). Actor Network Theory and material semiotics. I Turner, B.S. (red.) *The new Blackwell companion to social theory*. Blackwell, ss. 141–158
- Lee, F. (2012). Michel Callon: en av aktör-nätversteorins skapare. I Hultman, M., Lee, F., & Åsberg, C., (red). *Posthumanistiska nyckeltexter*. Studentlitteratur, ss. 145–150
- Lindqvist, S. (1978). *Gräv där du står*. Bonnier. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb8345092-etext>
- Lundbäck, K. (2012). *Arkiv för vem? En undersökning om arkivpedagogik och tillgängliggörande*. Masteruppsats, Uppsala universitet. URN: <urn:nbn:se:uu:diva-187804>

Lundström, C., & Sjögren, E. (2004c). *Historia på riktigt! – arkivpedagogik i praktiken*. Skånes Arkivförbund.

Mansfield, P. (2014). *Arkivens dag. En bildande erfarenhet eller marknadsföring?* Masteruppsats, Uppsala universitet. URN: [urn:nbn:se:uu:diva-226034](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:se:uu:diva-226034)

Pripp, O. (2011). Reflektion och etik. I Kaijser, L., & Öhlander, M. (red). *Etnologiskt fältarbete*. 2 uppl. Studentlitteratur, ss. 65–84.

Pripp, O., & Öhlander, M. (2011). Observation. I Kaijser, L., & Öhlander, M. (red). *Etnologiskt fältarbete*. 2 uppl. Studentlitteratur, ss. 113–142.

Silvén, E. (2005). Möjliga berättelsers materialiserade minne. I Svensson, B. (red.) *Föremål för forskning. Trettio forskare om det kulturhistoriska museimaterialets möjligheter*. Nordiska museets, ss. 144–149.

Silvén, E. (2011). Det materiella. I Kaijser, L., & Öhlander, M. (red). *Etnologiskt fältarbete*. 2 uppl. Studentlitteratur, ss. 147–170.

Sjöberg, K. (2007). *Krumelurer i arkiven – en pedagogisk resurs*. Skånes Arkivförbund.

Sjögren Zipsane, E. (2016). Arkivet som samhällsaktör för demokrati, social rättvisa och andra nyttor. I Hosar, M., Røsjø, E., Jensen, B., Jensen C.S.H., Ketola, A., & Östergren Larsson, M. (red.) *#arkividag – relevans, medverknig, dialog*. ABM-media, ss. 23–36.

Skånes Arkivförbund (2009). *Slutrapport: Nationellt uppdrag inom arkivpedagogik 2006–2008*. Skånes Arkivförbund.

Sverrisson, Á. (2015). Visuell metodik. I Ahrne, G., & Svensson, P. (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. 2 uppl. Liber, ss. 191–205.

Tegnhed, E. (2018). Arkiv är till för att användas. I Hagström, C., & Ketola, A. (red.) *Enskilda arkiv*. Studentlitteratur, ss. 147–170.

Tibbo, H. R. (2002). *Learning to love our users: A challenge to the profession and a model for practice*. Midwest Archives Conference Meeting, Minneapolis.

<https://ils.unc.edu/tibbo/MAC%20Spring%202002.pdf>

Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. 4 uppl. Studentlitteratur.

Van Dyk, L. (2018). *Access and Public-Facing Pedagogy in Digital Archival Production*. *English Studies in Canada*, 44(2) pp. 37–51. DOI: [10.1353/esc.2018.0000](https://doi.org/10.1353/esc.2018.0000)

Internet

Arkivpedagogiskt Forum (2024). *Om arkivpedagogik*.
<https://www.arkivpedagogen.se/om-arkivpedagogik/> [Hämtad 2024-04-25]

Tryckta källor

SOU 2002:78. *Arkiv för alla – nu och i framtiden*

SOU 2019:58. *Härifrån till evigheten*

Intervjuer

Intervju med arkivpedagog, 2024-02-26

Intervju med arkivpedagog, 2024-02-27

Intervju med arkivpedagog, 2024-03-01

Alla bilder som förekommer i den här uppsatsen har tagits av uppsatsförfattaren i samband med intervjuerna.

Bilagor

Intervjuguide

Nedan presenteras uppsatsens intervjuguide i sin ursprungliga uppställning. Guiden var vägledande under intervjuerna vilket påverkade ordningsföljden och hur frågan ställdes.

Introduktion

- Namn och yrkestitel?
- Vilken bakgrund har du?
- Hur länge har du jobbat med publik verksamhet?

Tema: Publik verksamhet / arkivet

- Kan du berätta lite om den publika verksamheten på arkivet?
- Vad anser du om arkivets roll som mötesplats för allmänheten?
- (*Kommunarkiven*) Ni verkar under [...] förvaltningen, skulle du säga att detta påverkar den publika verksamheten?
  - Vem mottagaren blir?
  - Val och presentation av källor?

Tema: Pedagogiska strategier och metoder

- Skulle du vilja guida mig igenom en vanlig arbetsprocess – hur gör du när du skapar ett pedagogiskt material till en:
  - Arkivväska
  - Magasinvisning
  - Utställning
  - Workshop
- Vilket slags material förekommer mest som underlag i pedagogiska material? (*kartor, ritningar, fotografier, föremål, dokument, räkenskaper, brev, korrespondens*)
  - Vilka föredrar du?
- Hur väljer du tema? Finns det ”säkra kort”?
  - Undviker du helst något?

Tema: Materialitet

- Har källans materialitet någon betydelse i urvalet?
- Hur påverkas du som pedagog av källans materialitet?
- Hur stor plats tar / får materialet arkivkällorna under tolkningsprocessen?
- Hur arbetar du med rumslighet? Är det något du reflekterar över?

Tema: Samverkan mellan kulturarvsinstitutioner

- Delar pedagoger erfarenheter emellan institutioner?
- Är det något du anser gynnar arkivets publika verksamhet?
  - Om ja, på vilket sätt?
  - Om nej, varför inte?

Övriga frågor

Bilder

Bild 1 Omslag till tidning, 24-02-27

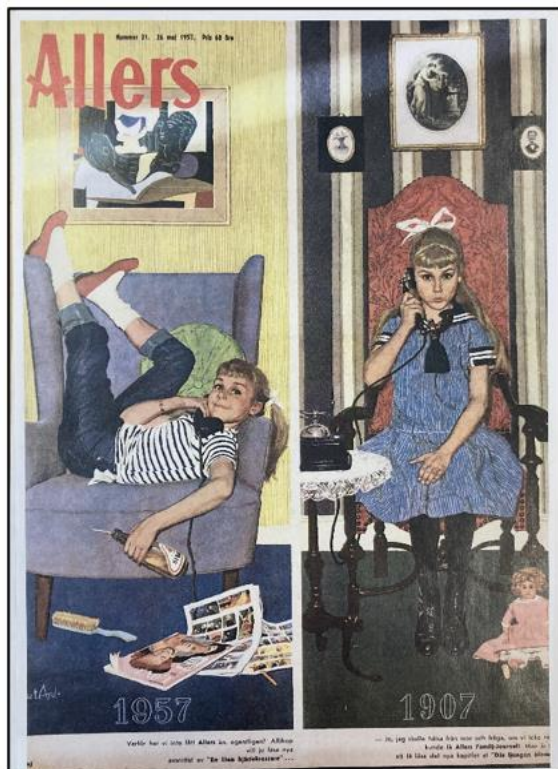

Bild 2 Omslag till tidning, 24-02-27

Bild 3 *Emigrantväskan*, 24-03-01

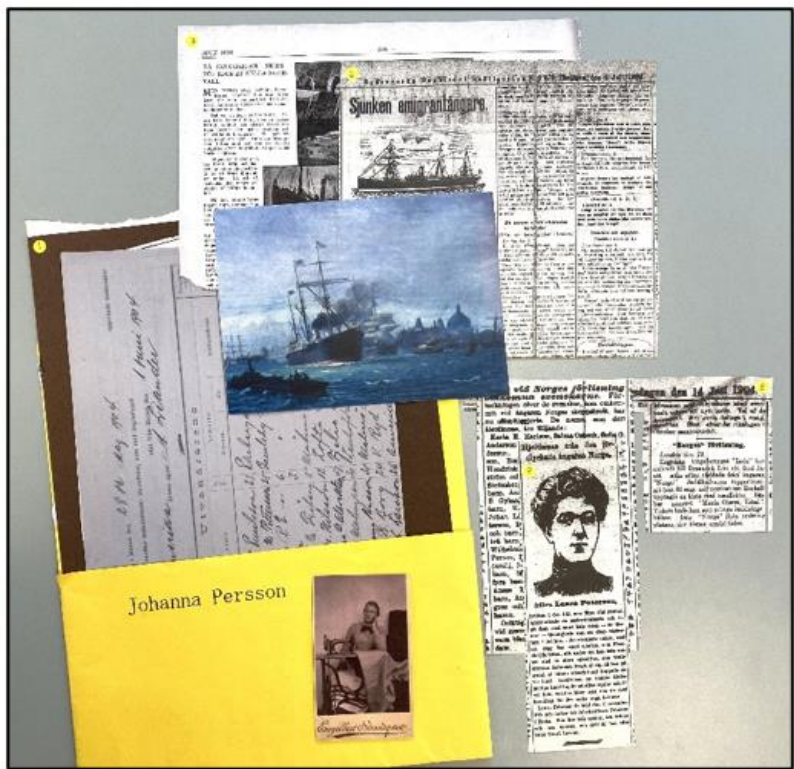

Bild 4 *Emigrantväskan*, 24-03-01

Bild 5 *Tidernas Stad, Sjukdom och fattigdom*, 24-03-01

Bild 6 *Tidernas Stad, Arbete*, 24-03-01

Bild 7 Tidernas Stad, Boende, 24-03-01

1 enligt med bolagsordningen får styrelsen härmed för räkenskapsåret 1891 giva följande

Berättelse.

Inkomster och utgifter för linien Stortorget—Hamnen 1891.

Utgifter.

1 års aföning till 3 kuskar
1 » » » staldring

B	KVITTO å 5 öre	A
Ser. 8 MALMÖ STADS SPÄRVÄGAR 84251		
Utställningslinje		
Malmörväg 1 & 2. 4 & 5 via 1 & 2	Museum 1 & 2 via 4. 1 & 2 via 4.	Bönsköpavägen 1 & 2 & 4. via 3 & X1
51 29 27 25 23 21 19 17 16 18 11 9 7 6 9 1		
15		
7 5 9 10 11 12 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12		
16		
80 25 28 24 22 20 18 16 14 12 10 8 6 4 1		

Olja & Trassel
Belysning

Ser. 179	25007
1	2
3	4
5	6
7	8
9	10
11	12
13	14
15	16
17	18
19	20
21	22
23	24
25	26
27	28
29	30
31	32
33	34
35	36
37	38
39	40
41	42
43	44
45	46
47	48
49	50
51	52
53	54
55	56
57	58
59	60
61	62
63	64
65	66
67	68
69	70
71	72
73	74
75	76
77	78
79	80
81	82
83	84
85	86
87	88
89	90
91	92
93	94
95	96
97	98
99	100

MALMÖ STADS SPÄRVÄGAR
Polletthjett för vuxen

Kr. 2,340:—
» 720:—
Kr. 2,016:04
» 552:72
» 455:70
» 856:13
Kr. 3:45
» 324:—
» 50:—
» 45:—
» 394:26
» 25:—
» 160:—
» 24:—
» 240:—
» 13:—
» 14:67
Kr. 108:95
» 23:85
» 216:20
» 304:35
» 22:20
» 404:16
» 133:70
» 606:15
» 461:75
» 373:55
» 203:45
» 300:30
Förlust 4:3

Skånetrafiken
Skånekortet
48312008

Statistik & Bartelens boktr.

Bild 8 Tidernas stad, Kommunikationer, 24-03-01